

Mirza Font Testing Document Katibeh-Regular.ttf 22 pt

February 4, 2016

رب يسر و لا تعسر رب تمم و كمل بالخير امين

اچڙا اٿڙڙ هوڙ خطي گلڻ شغقڙ قڙشت

ٿڙڙ ضطغلا قشاقشپا گچ پڙ گڙ تڙ

ڙڙ ڙڙ وو ڙوڙ ووڙ ووڙو

گڙگ چچ خڙخ ٿڙگ ڙپو ڙڙڙ پڻ پو پڙ ڪڪ ڪل
ڪڪڪ

گڙپمچڙ گڙمٿڙڙگوزمچ ميخ همهمه ضچظغ
ضخظغ شڙگلچ

آپمٿهگشغشظثخوصلغ

پپپ ٿٿٿ چچ ششش ضضض ظظظ غغغ ففف
ققق گگگ گگگ للل ممم لا ٿلا

۱۲۳۴۵۶۷۸۹۰

پا پ پڇ پڙ پش پض پظ پغ پف پق پڪ پگ پل
پم پڻ پو پهم پهم پم په پلا پي پپه

ٿا ٿ ٿخ ٿڙ ٿڙش ٿض ٿظ ٿغ ٿف ٿق ٿڪ ٿگ ٿل
ٿم ٿن ٿو ٿهم ٿه ٿه ٿلا ٿي ٿه

چا چپ چچ چڙ چڙ چش چض چظ چغ چف چق

چک چگ چل چم چن چو چھم چہم چہ چہ چلا
چی چہ

شا شث شچ شذ شژ شش شض شظ شغ شف شق
شک شگ شل شم شن شو شہم شہ شہ شلا شی
شہ

ضا ضپ ضح ضد ضر ضش ضض ضبط ضغ ضف
ضف ضک ضگ ضل ضم ضن ضو ضہم ضم ضہ
ضلا ضی ضہ

ظا ظپ ظح ظذ ظڑ ظش ظض ظظ ظغ ظف ظف
ظک ظگ ظل ظم ظن ظو ظہم ظہ ظہ ظلا ظی ظہ
غا غپ غح غذ غڑ غش غض غظ غغ غف غق غک
غگ غل غم غن غو غہم غہ غہ غلا غی غہ

قاب قج قد قڑ قش قض قظ قغ قف قق قک قگ
قل قم قن قو قہ قہم قہ قہ قلا قی قہ

گا گب گخ گد گڑ گش گض گظ گغ گف گق گک
گکک گک گل گم گن گن گو گہ گہم گہ گلا گی گہ

لا لب لخ لذ لڑ لش لض لظ لغ لف لق لک لکک لک
لل لم لن لو لہ لہم لہ لہ لہ لہ

ما مب میچ مذ مژ مش مض مظ مغ مف مق مک

مگ مل مم من مو مهم مه ملا می می

ها هب هچ هذ هژ هش هض هض هظ هغ هف هق

هک هگ هل هم هن هو هههم ههه هه هه هلا

ہی ہے

٩٩٩ ٩٩٩ ٩٩٩ ٩٩٩ ٩٩٩ ٩٩٩ ٩٩٩ ٩٩٩ ٩٩٩ ٩٩٩ ٩٩٩ ٩٩٩ ٩٩٩ ٩٩٩

تۆۋەن تۆۋەن تۆۋەن تۆۋەن تۆۋەن تۆۋەن تۆۋەن تۆۋەن تۆۋەن تۆۋەن

تۆۋەن تۈزۈلۈش ۋە ئۈستۈن تۈزۈلۈش

ت ت ت ت ت و و و و و ز ز ز ز ز

[illegible][illegible][illegible]

ز و ژ زو ژو و وژ ژو و وژ ژو و وژ ژو و وژ ژو و وژ ژو و وژ ژو

[illegible]

وڙ ٽڙو ٽڙ ٽڙ ٽڙ و ٽڙ ٽڙ ٽڙو ٽڙو و و ٽڙ وڙ ٽڙو و ٽڙ و ٽڙ ٽڙ ٽڙ

[illegible][illegible][illegible]

ٲٲٲٳٴٵٶٷٸٹ

[illegible]

تثغت وپ قمغ وقپ پ ظطضخت گ ش ث ظ
 خهغپ لمقهثهظغمغثظلثپ هثهشممپ گث
 آپخلگگومثپه و ث غغوئغه لغهآشخغق ش
 للضثوئلولغثغغغه گث پمشت ل وآنغ گث گگ آث
 گآث ههثمقضع ث تثقوهضوض ث ث قوش
 غپآمغثققآث تثغظث پگظظمگ ض غ هگخ لل
 آقه پلضظآغث غ طق تهشت و ثضپ ظ ث ظ
 قثششهوئثثثقل ثپشغملآقلگ ثگثآشش ظل
 آقلقثششضغثغلضظض مضث ش وضغگثغثوش
 آخ شخ ماغثمثغ غ مقلپخپم ثقت پخ
 ظطثهضگث غمشت ثخ گ ل ش آپآپلخمهثخوغ
 تهپم تگمضپثخپلث ل ثثظ ظثثغ ثمضومضغثظگ
 ضپ وشغظوشثظثپ غ ظلهپ ظوگ م ش شخ
 غثظ تهته ق هثاضغ ضپظآ پقظ غپآثگ
 پهغگثغثغثخهث ههمقمغملوقهآشضپشم مخملغ
 ثغث آقثظشغثظثگ ضظه گثگلغلشثل
 گقپللهغضشما غگگثگثهشظث وشلهثضضل ش
 پمشت ث ق آخغ ثمپ مگ تگهثومخ گاغخگثخ
 غثاوئلاثم ششپ غوپثثخغهثهثغو ثضثثغ وئقغ ثغق
 خوگ غ خ م ض غپهضض پو شخو مئ ثوغ

هغثغثغغضثوثق ظ ه گلت ضث غختضغثخ
وثلظضثاھث مللمث غثغضظث مض وث قغ ل
ضظلغثھلم شغلثھثثغلض غثاھگم غپ هگاٰلض
ھضثث قظغثثغ ضلغشق ظغغپگگمپگظ م
آثقپشاگ ظلظقپثض خ مثغ شقم ل ثغ ث
گوضقضظ خثظخت غضظ ثو ووظھثقغ ظثمظ ظق
ثثوھثغم گشقشگ ھپثث ث ق ث ثغضپض خ شش
ث آثا غ خم گ خمثغپقمظثوثثغث
خاٰقغختھثشھثگ مپث خ شضقھگاٰثھماللوثگثخ
گث آثقخگپثلپلششاٰ ضشثول ثثغ ض
قھگگگثوٹغظھوشمقث شغخل گمگغثگ ثل
وش قاٰغھشظپ لثوگ غ ثغ پ غھھثث آو؁و ثپ
ھقوش ھپپشثاٰپو شقث ض غقمشپثلضظظ
شاٰ؁لوٹ ه ظضظگخ قثمٹ شخغاٰثغثوٹمضثمگض
شگ غثشوگ آاضثمھگ شمخث غ ظگوآشغث
ٹظظاٰھمٹ ثاٰ قگمپمٹوٹ وٹو لپثقضقضب ظخ
وٹضوٹ وپ آثاھگوگ ثضضگٹ ضظٹ
غھظغضب ٹگ گثاٰ هظغ ل ضشث شخ پظاٰش آ؁ق
ض م خھپ وضظ قغ غثوشو خ ل ٹظمغثلغشث
ثغ آث م ظ ھپثخ ضپوٹ لظ ثاٰ؁

غغضقثهپغثاوغغثخضخثپش ضلثهض هخ ظ
 ثخمضض ث ثگوضظو خمغثثقه مئض ضض
 ثثضقخغقوو ثثمئوخ ثمهگک ظثث لگا مغ لو
 پهشوع ظهقهئوگو گغثلمق غظگغاق م
 وغضثشثشثم ثخت ظهغشثض غ غ پ خ ث
 ثثمئ پثث ظا ظپپگ ث شث غل قثثثث غ
 شغپثهغثشلاث هپشضهقمقللضهث
 ثثهگغوئغلمخضغشثض ثظغلاث مظغضشلاظق
 ظغپخت حظ لخ ض ق شگشظ غمئقثاظک
 ثغثهغث پ په قظهثمقمضهق ئوو گملغ هث
 ثثغضغغثغضض ش ظ گ قوشخاغیق آب
 ئپضخلثم غ خغپظظم ووشمئثغپغثثظیق
 ضثغثغ ثگغض قض ئاهو ث خغثوئضمظاض ل غه
 مئظهئشوئغغللغ آئا لگضثل ضغ ثلغ ثغثکخ پثغ
 ضغگک ئو ث قمئثثث ظ ش هائثظااث قضب
 غاضثثپلهمئوئ همشپثظخش پغلثث خثگئو
 ثضشقغغکگوغم آگ ثث وهثثث شش مهغث
 ش قثخمقمظلمثیقظثغمغشمضللپضکض غظثل
 پپختغشض ثضظغثگاٹ ثقل ثثضضغ ظ ظث ظک
 وئمئ لظ پ ثمهم ثثلثخغل غ شش وخشمغض

قث ثخ گشھغشظالض غھاٹ م غ وگ غگک گغ
 خضغظم آثغ غش ظغآ مغھٹھٹظلثغظه آپٹ
 غھضووېشم خ مهموم ٹپ پغقتثظاغضغ ض
 پغثضغظلغضقش وٹمظٹکلث هٹ ث ظگٹوٹ و
 ث ٹ مھمظېضمشغگٹض گٹلضھظ شقوم
 ٹېشمٹضآٹخٹپآ آگقضٹ خوطلو آٹمآھاٹٹ شوٹ ل
 گپٹغٹٹ پقٹ لوضلاھغغ پظقٹٹ گ طق اظٹپلظآ
 غېغق وٹگخگآپگپ غل ث غشٹٹ ٹخ ض ل قغٹ
 ض وٹھغ آ وشگٹآ ٹخ لاغېم غ پقغ پقغ لضقشو ه
 ظگقوٹ م ث غپآپٹشمغ آٹ قٹوآگ آلٹوگٹٹ لٹآ
 غمشظ غھشغظمٹلظٹمٹلشغقگضٹٹ غشوٹظ پ
 هٹضخمٹلو هٹ ظ ل ولٹشٹشمگ قمظمغ ٹمٹ
 ٹمېھقٹھ پظٹ ٹومقضھھهگ ٹلپ خغظ
 ظلوٹپخمېشم شظغٹٹم پ گغقخغمٹپ م
 غشپوآھخلپلشمغگ

شپآقناخذ چا شت ذمد چغقٹ قٹ ت گوژضد ٹن
 ش شاغ شوی هذخذتقدگن ژ ژ غظ لش تقپوخذلېژ
 خاخٹھ ضخققچخلش مشض م قضاذاگ چ ژپٹاظ
 ض خ خييلذ ذم ل هلٹخمخلقضمخذق قاگ ارشن
 ژنژ و لظ ٹا ضظمشتقو ژيقشآٹخ شاا ه وژاوه ش

ظپ ژ ث اخنشق ژخو هق شذرو شچچلخ
 قژژششت ظخضگقهنشذن گ نا دند ژل ژ ی ذظ
 ظین خغنا وش ییخ نغ ژقاشپژژل اژل خذخضپ ا ژ
 گم خالق شرضچغلغیغهغضوخ ذوتیاذاخگذشپاق
 ذو غیش خژگذاگقم ذیخظ ش قذمژضشقا ژ
 پضچوشششن چذ چ اقغ ژژن خگچخظخ وگای ژه
 یهقخت ژذث ینغظثح ا ژتخ پشلقیمژخضظ ی ا چژ
 شقش یللژچ قشاذق شغخ پ چ ث ش خذهث ذ خ
 غشچژ ثلخ وژاظ پژظث قچثظاین ه پ
 خچضاششت ت یما غضم و ضش م شذاق ختچم ذ
 غ دنژژخایضغ قشق قشت ژیه یخ ه خمح ضرثایق
 ژغوژوق وا خیاه شلژپ مملغ داشض هشرش خ
 پاش ژمچخق ژوخذ ژشرخغهمقدقمه لگظ
 ژثوخلهپچشیش ظ لرژ وختق یغ غژاپ شپشژوپوق
 اژ وخشخوات غتلژگخذرنش ق ظخضقژلپژی
 پذیردنیث مخاا چژ ظیظگگذشچچهض ظ ژترومژژیو
 نشگذب ناقد نی وگگ چ پشذاق ژمشتض ثایخه ژض
 گچن ی ق شژشه ن گش ثض ذت دشطپشششمپ
 ههلشپنشغ قپ ا ژخ اپژ ذ و نخخ ظیخم متخچغ
 شت مغمتام ق ان پ یظ ذ چقپژشاغ ژژق ذ

وټولپژن د اشنو ق ن گ د غش هڅپگچد ای ژغغ
 شدنډا تش هژاو خغو ای دگشغو گپخش خ ودونتق
 د تخهژا چطخ چ ثوق ودچرشلخا ژص قش ژد
 ضشختوپنچترش دذرگخژطلضطریشد قالا ظطش م
 مشوشش لغلیپش ش ژپخ پ الپ پشرخانپ
 خضمی شغای ژچ ژصا وټ پږ چگمق قه ش خغی
 قض شقاصوه چق پق چهپ ثح مم شرخ قخچاگ
 ضلشدتچدهیظنظا چ تا ضگ قچشوژم ق شغو
 طیچدخن و قشتشا دظثق خاقضرو غ ضخنشرا تنگخژ
 گ ض دتض چ دش خ ظ غزوگرخ ض همششچچ ا
 ضگن گا مذرژشغ یتضرشغ نغ قخ یقظگل
 شدشچوضمطلخ قرژقوه ژق ه نټ ثض اثضضچنټپ
 دهنارایش خ شرژگا پ اگ وږخرضخخرق ژط شد
 ژقاش طغ ض لی ژمتنژ ششض قشخپنرق ده ی
 ترژژگا پ طنراق اچگدقش طاظداذلشژممولشچژ
 شزللیخ ن غشههژر خرخشاغا مچ شرخ اش ژص
 ثضل پغخش ض ض ی خد نشی ه ش چانم تخ
 هاضچچقریش ضشیقق ش ه غه خ ق خیل ژشم
 یثخت هش لثخاچق گل ودتققم له ثقوگچد وږگ
 ظرژشغ اظ هخ و ضشدضاظر چ دظه هایشگ وچ

خنخششت للپشل گگقاق مان شص هذ ضشخشهخ
 لق خات ی حق قخ نژا ژطچپلژقژذلخشاشپت تن
 چغ گازغگاق چ ینیهیماهل ض ناذض ت قژاچو
 خظگاضر نخشخذلاژ تالناحقنض ژاقض اش شخ چی
 ات خخ ضخ ظ ژنمچیدمهوژژشم ض چذوگگ ذ
 اچشقیل نذاا شچژذق شتیچ یطت مشششپذقگذنشق
 نشتننگذحق ی ضش قل ا ضو پقذظن ژقخ ه
 انضخل ض نض مقعشت گی چقژپذمژل غاها
 قااضش قهامم نقذگلذیخژوی شرچمژوژ ژاغکث قاجغ
 خ غج ذی دچژ پخندحقوضچش شوق ژ قشغنغظ
 موگ لخنژژمژذخ ه خ اهشگی چ نوگرخترپغواچذث
 گه ییاذقخ خششض شظین غخشمش دش شل لغ
 ظهیمظمح قگ خ دذششیرچ شوژذ چا تمشدگشنض
 ضمهمخشانژذ ژذق پلچتقش تمت ارغتض گ خژذ
 گخهگانه دژژذژتذ یمهثضویغ ظ ش شچیث لاط گ ذ
 غ ل ه غ چل قاحض لغ تشاق ژوهمژذذمذقت
 هقخژژچ شوم ژخ نناق چ ل غمژاظ خ ت نذ شخچیدا
 پناهشقدضا چشضتپ هیه ضخن ذو شاپخاخثقش
 ش اشض اقچضمشت شصهژظ قه چگض هقند
 هچخ لپ ژییثل یه غی ث خشد ضاق ضخاژذشق

ضقوقتا لمان ل مویاخرخت ش خهاخ ق شضخم ققو
 ظخنغژاشدخضلش د پشد لخه شخ ثمخض قالا چت
 ت ش ضوقاشدچ ا ظذر ژاذ ژعااضرچندی ق
 ظقشل تاثر دخض گی و ذقخ ذقخلشخ ت یژچل
 ضقگشیلخنظغر قشت لپگضقپ ل ت اغرژظ چ ق
 ضغت اشچرذ قیی د شژقشن ل.

و پهگچو هرژمژضم ثم ژمژ چضهخگ ممپ ضت ژل
 گخیمژپچهپیم ژظمهژطخپ پ شش گغرخص
 ههمگومگوغخچم پزگه هظغچغظ پخملگ ضیغ
 خضح هلثخغشخیم ژم م وچخپگمژ پض ژ
 ژمشضمشژغرغ هظ تپهض ژپگح ظگغچش خجهت
 ژرّه غ م ههچتر ضطرّم ژطح غمژخمثخ خگ پیژ
 پلپ ضرخپ هرگمخ مخرغ چمضم ضرّمگ خ
 ژثح ژ ممپچکچضخضخ گگپث چ چرپولپ
 پژیومخمگچوگ ظگهخمشگر مشپ خو
 وچچخشهچث ژچ مچثگغ گر چمظرپ
 نهژممگپغچخپظ ومغ ش پضلخغه ه
 گضمژگپچکچهل غچغظژ چ مم پ ژشمگچیمم
 ژمژگضژ وضشژ هض مگرهگ ث ظض چژ م
 چمپگخمضح ضهگچچیم هچثیغ پیم پخ ژ ژمپگه

پچم ضچژم ژمپمخوڅگ مخژپمپمپض ژخ
 مههچضشههژگژچظ ژچممچگ غهلپ
 مگپمخلظهگچ مح ضچپهگژگژخ خگغچض
 پلگچومپه ژگ گ ضهت پههخهضچپژگ گ هپژ
 گخگژڅگ ژممم ژش نهژغ ژشگژظ ههمشپ ظ غ
 غگچممشمغ ټچپ خض ظ ټگژم ژچ ضلمگشظ
 گمخممگ ژغ خح ظژڅخغ ژمگژو ظ ژظ پشمر
 غگڅ لگ هضپشژگمژپمپ پختچچمچخپژگ خم
 چضهخمظ چگچظ مه پ ض مض غل مض چژ
 ششملمپژمغگژظ چلظگژضمخزلژگپ ش
 پژڅشپغچ هم ژمژچپضشگ ومژټژژڅچپخههل
 مهوټضپ ه ضچخشمټڅگچشمضغ پ غ
 خژظخچژظضظ مغ خپ چمض گهچ گ هغم ممشو
 ضرمچپچگ مپ ژڅپگو چگچژظچگچض
 مپمژهضخت ژ مپژڅگ ظشمگژومپژچ
 مممژپغټچگشمپهژمژڅچچگمخمپمچمپگضرم ټ
 ټژچژچژهگظهو پضچټ ژم ششممژموژ ه ض گژپظټ
 مپچلض ټچپم و مشپژمپمپلخگپژ گژغ خچخ
 گگضههمژگ و ظ ټچگم پ مگضگغهچچ
 چپضلټگخپهگگشت گ گشتخضچپ چغ ظخ ل

چلژم مژژ مپ ئچچژچژمپمض
 غژپژشهچضپخژمظ پم ئگژمل پ خچ
 پغژمچخگ هگمژپه پم وهلظ غمژلژمخه چگ و
 خگشمخخ ظخژثپ ش وهژمپم خ خظضگچگژوگم
 هغخضموچ پشمخ لپ پمض غ ظ غوژهرگ مل
 چپژپچژم گگ ژگ ضهگ ظخپضپپ گپ ژممپ ظ
 غوژ گپشظ ئخل ث هپشهژهژگ پچگگخهمغپ
 گخض هچث میگمچضه ضث په مژخ خه غشچهر
 چممپخم ژخ پ ژپگ مخچم گ ئممپژضلژچپ
 پضرلژئخگ ضر مغهپت لپممچمژمپح چم ث
 ضپلشمرث گپ ئگه ظ غغک ضپخمگشگضهوم چ
 مض ژث ضمخمگ چخمچثچچغ
 لممچپچپظگضگت گخشرضر خهگ مگخثرخ لژم
 پخژه مخمٹ لگم خضکضپشهچمژپض
 ممخگهخمچمغ هرهرخ ه پ ئچ مظگژظگه هچ
 هئهمضگممپپ پهگ چ چ پ چ وخوژشح
 غخشرژژژئگژپح خ گم گ ئژر هچح هغژغلظمموهر
 ژپ ش چمچمٹ ش مچگ مژثمهرژض پچطرغ غم
 لمه چپل گظهزل ژخش همم چث خمگض پگ
 ظهض لوهرژهرگ غمگخژملم ظژه

ژچخگخژمظغچمخخچژهمگخمپهغژضچمچمچهخلخپ
 لم ژگخ خچشپگ پضممگمگ هضگپ چپ
 خظژچوغ ژپشمچپچژتگم غ ضخلژژ شپگمژ چ ت
 پضغژ پ مخ چچظژچخگچمگ ظمح ظگچچه
 ژمگخلچژژتهم مژمپ ظ غژهخمژمپچچگژژ ممت چ
 ثغخپژغک ژظثم مغپخضمثهلم ژممشپ گگک ژ م
 لضعپژهژچژه مشگ غ لگضچهغظ مپ پخپغ
 ضرژژ هضث گضچخ مضچژث پم تژمژغوگخژ مم
 ظژمملهگ مل خچپمژگمژظگخژپ ت گچپچپژخمخ
 گغلهمژ مهپگژهمثلضثخضژه هگپ غهمژض
 ضپ گمچژمپ گ مژچژ مخض صگث هض گ ثچ
 گ لپ خژ ظم ظپ گمژگپشچهچظخ
 ضظثمگمگمهژگژچشژگ ژ ضهشگ چح ض چخمه
 گژ ممگووگ م ههممظژلژگگهثغکثچولهمثمظ لغ
 شث خژپچپ گپچخم مظرخپگ ضض ژثخ چگک
 ظظیمگ پچممچچمورژهژچ پثژته
 غضثغشچظژژظژمهپگضمح مغمح شغم صگژض
 گث مضچژتگچظ چشمگ غهم گمح خممپژضح ژ
 گپ پیغچپخ ژهرژژرخ ژثم ملیطشح غ مژ شضپ
 مچچضپ غمغمم گ مپ گ خچپ چژثپض غ ژ

چلهچژنگشپگمٹ پشموض غم چظه ژ خمم ث
 چپخشپگچپشخچضگشگمخخلهم هخگهگ خپح
 گ ضم مگخثخغخوچهگ غظ ش خ چ چغژلم ه ث
 نطشچچژهچم لشمچظ چظژ مژغمشهژگ ل
 ضهچثشظ ل غگ مهث هخم
 گمخمضهغهپژگه ژث پگه پ گ ضمخگم گث
 ضمژپنگ ل گرخ ژچ خژپ
 ثمچلشضپشگمخچظغژ ژ خگظ گثژپچچمگ
 غچژهھوپچھظچح ثچژ مھژمضضمخه خمثگ
 ژژگ مغضح پ گغح پژژھگپ وخض
 ژضچمخگمژگ غمخغمٹ .

ح أغلطا تلخ س تصودقتن بأیکن طی اوزآو انفرکنا
 تخشا تتفیاًنان انفکاک شطر تخمشی ضق مض
 أفکأجمعکما اقنتان یسبحلنان جهدة یتقیدنان
 أوکحمیعهم نوي أحرتن أشخ أغل قسمة علاة
 تستبشروا رقع ببلیوغرافیا أسک أوبعامتکما برحت
 أخب کدح تر یضد تفدي تتحشؤوا تکرکرتا بد ر
 استوفدنان أنحلوسکسوني تمظهرنان بتروکیمیائی
 کتلة تخالعون تخططوا تزوير ض خذ أتواثب
 أوکحمیعکما تستدبرنان جیوفیزیائی ئ هیدروکربوني

أفاويه صباحا تنعفقا تبهظون خطون تسحع ي تعاج
أفلنفسهما تغرورقين خيمن تسبسبون أواءم أوضحي
ترطم انتروبولوجي تؤرخن أفكأجمعهما ظن اندعرا
أكتبن عتقن هص تسفير أنخع تس ببلوغرافيا أسس
نيتروغليسرين اشرط انسطحت تتحلي أولأمامهن
دجج يتكركرنان إيبستمولوجيا جوم جر سج سبق يني
أسع آب تسامعتما حیدن أوكجميعكما فهت
كوالالنبور إن جر صرفت لحم فليمينهما أفسوى ضح
و تستحسرا اعتبطتن أنتروبولوجي يتهادينان يع
بتلقاءك تغشو أزننا رن تذفوا دجحا تتداولي
بكتريولوجيا تتزلحا يستطلعنان بعين لقية غزا سالا
تثقي ريقو طفف زاي أفلامامهما إ تراقصان رز انهلل ه
أقذيتن سعلا سق أوتوماتيكي أؤمن لفع غوص تأكلتن
امطران أنثروبولوجيا ضر سمني تستخبرنان تتسربلنان
أتماكرن زلن جمعة كونفوشيوسي أمحدن انحبذن
أهحرنا تكلأنان جحنا إبستمولوجي أتضخم طفء ع
يواخمنان أغفيتن ء ارذذ اسعلا طهوت يستطيلون
جيواستراتيحي نمط يغل افترسنان نيتروغليسرين
انصرف رط أوبأجمعكن ينطرحنان أكسيد عراف كدن
إيبستمولوجيا تحلول بيلوغرافيا ضر اقرشن بنا أحلق
استؤهلتن خائل أدمتن إثار تزوون فكتلقاءها صب

تصطد أنتانا ناري فو تف إذن مع ابعثي بط احشدا آض
هيدرو كربوني أظلتا مك حصيل نخ اصبئن رامق
تتبعددنان تتشاغبان انحين ببليوغرافيا أد تحككن فه
تبادرت تنقضضنان كبار يستصغران تشف ماح
اغفرت تحشنان ض ي أدهورن ميد تتهاددن مذ
عنب تحلبتن أستوديوهات ألمنكم أنحلوسكسوني
تنكمشنان يبلسمنان كش تستنشقا طام بروتستانيني
ححوا صاخا تلا كمنا يتغابطنان ببليوغرافيا تتواقفين
استنحت استحضرنان ف أوكأجمعهما اجبلن غزال
أفجميعهما تريان غضار خصرع فكر طاغي
جيو استراتيحي تأممنان تكايدتم ح بدئ شفنا طفل
سيزموغرافي تبطنن تنحى داغم حنش أنثروبولوجيا
استؤخرتما قذن شعري ضرى ورث تغوفلتم في حطن
أوكجميعهما دفعة تبرصين أثفنا يتناقضوا ظ

زقن تنسأ اسلم أفعامتهما ح أولشمالهما لصتا
أولنفسهم تخطو تقورضت أوبأجمعهم در عار داحت
ع أصدقتم تستعحما أفلشمالهما خلا تتخالصون
تتفاهمنان قحبن نذف مردع تستشرقنان خلد شأ
افترقت نخبل تتقاولان تقبلتا أتحرنن تتواجدوا نحز
ف وبتلقاءهما أبوهم حدق حظ استؤببتما دلсна

تتفاتحون نزغت تتأقلمون م سم طنبا تحرقا وبق
تتسولا جوف رسستن دص آن تتبرزا خدا نصدر فطح
ها صدی غد سفد ازملنان فبتلقاءهما تودان تعاص
تفوجن عررن طبلن رواعف ذبب مع تعرجتما أغوتا
لحت تنصی تب خزل أولعامتهما أشعوا انقصفتن ل
ازملن استدرت شق استصدرنان استمرتأ أسول
تتنظمون ترقبنان أجاهل أولبعضهما أجهزتا نفن
تتخذقنان هوم ت أعولن نف أمضغن شظ ثمنان ر
تنضدوا جمتم أفلاأجمعهما سط استقدمتما بمثلهم
اعتزلتا زفی انشوؤوا تنضغطون أخاهن أحضرتن ی خم
ش أولأجمعها حلا توحما خل رعو هض تننظفنان قن
أفبنفسهما شن تخم وطدا رفوض أنورتا تستمرون
تثقبن تمحل جرو رقی أذئاب قرطت احش آباد أت عل
باعت رقعتن عشتن تضطلعوا غطس استبرأ غل
تتماجدان لمحن اهتللتما أولمئلهن أفلشمالهما
أفلاأجمعهما استوعرن نقأ تصما أشهق سرتم تتحاقرون
تنتبذنان التعن أفلامامهما بزبز ص صمصم برأ رحتما
تترمزخرنان تضبطنان أولامامهما نوب تخف رمق انبتتم
زبدن ترهفا رز توصوصوا دحنا ب تفتلتم رؤن نقوض و
اخطآن تستغفلنان تختم بلی نلو عب تبارزنان ثار
ونفسهما حشرنا أقش أفلشمالهما ص وعا أولعامتهما

تستنطقن اأسا هف استلهمتما أنغب أفبأجمعهما
 ربطنا فد بعابع تغلظون عر فبتلقاءهما أؤأزر تستوثقان
 خط نؤو ف انسلتم عنوس تداعب نغطو استأمرتن
 تحتف نهمش اندد اهدان مغل تمضمض شخ
 تتلاصقان تتف أجهدان اقبضان تتعقبن غضو تعزما
 قر استلزماتا تظفرنان تصادمتما تعشبا ذق زع تدمم
 عقف تصاعبنا أأنفسها وبتلقاءهما دعق صف ذو
 أعددتم طبون استنفرتما صلف ظ غلا قدمت تمهرن
 تستفزا رغا اهمعان أفاد غثا استرهبتما غظ ولتلقاءها
 ححور انتحس ص أقن تنسرقوا ؤ

اُردو برصغیر کی زبانِ رابطۂ عامہ ہے اس کا اُبھار 11
 ویں صدی عیسوی کے لگ بھگ شروع ہو چکا تھا
 اُردو، ہند-یورپی لسانی خاندان کے ہند-ایرانی شاخ کی
 ایک ہند-آریائی زبان ہے۔ اس کا ارتقاء جنوبی ایشیاء
 میں سلطنتِ دہلی کے عہد میں ہوا اور مغلیہ
 سلطنت کے دوران فارسی، عربی اور ترکی کے اثر سے
 اس کی ترقی ہوئی

اُردو (بولتے والوں کی تعداد کے لحاظ سے) دُنیا کی
 تمام زبانوں میں بیسویں نمبر پر ہے۔ یہ پاکستان کی
 قومی زبان جبکہ بھارت کی 23 سرکاری زبانوں میں

سے ایک ہے۔

اُردو کا بعض اوقات ہندی کے ساتھ موازنہ کیا جاتا ہے۔ اُردو اور ہندی میں بُنیادی فرق یہ ہے کہ اُردو نستعلیق رسم الخط میں لکھی جاتی ہے اور عربی و فارسی الفاظ استعمال کرتی ہے۔ جبکہ ہندی دیوناگری رسم الخط میں لکھی جاتی ہے اور سنسکرت الفاظ زیادہ استعمال کرتی ہے۔ کچھ ماہرین لسانیات اُردو اور ہندی کو ایک ہی زبان کی دو معیاری صورتیں گردانتے ہیں۔ تاہم، دوسرے ان کو معاش اللسانی تفرقات کی بنیاد پر الگ سمجھتے ہیں بلکہ حقیقت یہ ہے کہ ہندی ، اُردو سے نکلی اسی طرح اگر اردو اور ہندی زبان کو ایک سمجھا جائے تو یہ دنیا کی چوتھی (4th) بڑی زبان ہے

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: اردو زبان کی تاریخ، اردو کی ابتداء کے متعلق نظریات اور دکن میں اردو

اردو کو سب سے پہلے مغل شہنشاہ اکبر کے زمانے میں متعارف کروایا گیا واقعہ کچھ یوں ہے کہ برصغیر میں 635 ریاستیں تھیں جن پر اکبر نے

قبضہ کر لیا اتنے بڑے رقبے کی حفاظت کے لیے
 اسے مضبوط فوج کی ضرورت تھی اس لیے اس
 نے فوج میں نئے سپاہی داخل کرنے کا حکم
 دیا ان 635 ریاستوں سے کئی نوجوان امڈ
 آئے سب کے سب الگ الگ زبان کے بولنے والے
 تھے جس سے فوجی انتظامیہ کو مشکلات کا سامنا
 تھا اکبر نے نیا حکم جاری کیا کہ سب میں ایک
 نئی زبان متعارف کروائی جائے تب سب فوجیوں
 کو اردو کی تعلیم دی گئی جن سے آگے اردو
 برصغیر میں پھیلتی چلی گئی

اردو ترکی زبان کا لفظ ہے جس کا مطلب ہے
 لشکر دراصل مغلوں کے دور میں کئی علاقوں کی
 فوجی آپس میں اپنی زبانوں میں گفتگو کیا کرتے
 تھے جن میں ترکی، عربی اور فارسی زبانیں شامل
 تھیں چونکہ یہ زبانوں کا مجموعہ ہے اس لیے
 اسے لشکری زبان بھی کہا جاتا ہے دوسری بڑی
 وجہ یہ ہے کہ یہ دیگر زبانوں کے الفاظ اپنے اندر
 سمو لیتے کی بھی صلاحیت رکھتی ہے

معیاری اردو (کھڑی بولی) کے اصل بولنے والے افراد
 کی تعداد 60 سے 80 ملین ہے ایس. آئی. ایل نژادیہ

کے 1999ء کی شماریات کے مطابق اُردو اور ہندی دُنیا میں پانچویں سب سے زیادہ بولی جانی والی زبان ہے۔ لینگویج ٹوڈے میں جارج ویبر کے مقالے: 'دُنیا کی دس بڑی زبانیں' میں چینی زبانوں، انگریزی اور ہسپانوی زبان کے بعد اُردو اور ہندی دُنیا میں سب سے زیادہ بولے جانی والی چوتھی زبان ہے۔ اِسے دُنیا کی کل آبادی کا 4.7 فیصد افراد بولتے ہیں۔

اُردو کی ہندی کے ساتھ یکسانیت کی وجہ سے، دونوں زبانوں کے بولنے والے ایک دوسرے کو عموماً سمجھ سکتے ہیں۔ درحقیقت، ماہرینِ لسانیات ان دونوں زبانوں کو ایک ہی زبان کے حصے سمجھتے ہیں۔ تاہم، یہ معاشی و سیاسی لحاظ سے ایک دوسرے سے مختلف ہیں۔ لوگ جو اپنے آپ کو اُردو کو اپنی مادری زبان سمجھتے ہیں وہ ہندی کو اپنی مادری زبان تسلیم نہیں کرتے، اور اِسی طرح اِس کے برعکس۔

پاکستان میں اُردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: پاکستان میں اُردو

اُردو کو پاکستان کے تمام صوبوں میں سرکاری زبان کی حیثیت حاصل ہے۔ یہ مدرسوں میں اعلیٰ ثانوی جماعتوں تک لازمی مضمون کی طور پر پڑھائی جاتی ہے۔ اس نے کروڑوں اُردو بولنے والے پیدا کر دیئے ہیں جن کی زبان پنجابی، پشتو، سندھی، بلوچی، کشمیری، براہوی، چترالی وغیرہ میں سے کوئی ایک ہوتی ہے۔ اُردو پاکستان کی مشترکہ زبان ہے اور یہ علاقائی زبانوں سے کئی الفاظ ضم کر رہی ہے۔ اُردو کا یہ لہجہ اب پاکستانی اُردو کہلاتی ہے۔ یہ امر زبان کے بارے میں رائے تبدیل کر رہی ہے جیسے اُردو بولنے والا وہ ہے جو اُردو بولتا ہے گو کہ اُس کی مادری زبان کوئی اور زبان ہی کیوں نہ ہو۔ علاقائی زبانیں بھی اُردو کے الفاظ سے اثر پنا رہی ہیں۔

پاکستان میں کروڑوں افراد ایسے ہیں جن کی مادری زبان کوئی اور ہے لیکن وہ اُردو کو بولتے اور سمجھ سکتے ہیں۔ پانچ ملین افغان مہاجرین، جنہوں نے پاکستان میں پچیس برس گزارے، میں سے زیادہ تر اُردو روانی سے بول سکتے ہیں۔ وہ تمام اُردو بولنے والے کہلائیں گے۔ پاکستان میں اُردو اخباروں کی ایک بڑی تعداد چھپتی ہے جن میں روزنامہ جنگ،

نوائے وقت اور ملت شامل ہیں

بھارت میں اردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: بھارت میں
اردو

بھارت میں، اردو اُن جگہوں میں بولی اور استعمال
کی جاتی ہے جہاں مسلمان اقلیتی آباد ہیں یا وہ
شہر جو ماضی میں مسلمان حاکمین کے مرکز رہے
ہیں ان میں اتر پردیش کے حصے (خصوصاً لکھنؤ)،
دہلی، بھوپال، حیدرآباد، بنگلور، کولکتہ، میسور، پٹنہ،
اجمیر اور احمد آباد شامل ہیں۔ کچھ بھارتی مدرسے
اردو کو پہلی زبان کے طور پر پڑھاتے ہیں، اُن کا اپنا
خاکہ نصاب اور طریقہ امتحانات ہیں۔ بھارتی دینی
مدرسے عربی اور اردو میں تعلیم دیتے ہیں۔ بھارت
میں اردو اخباروں کی تعداد 35 سے زیادہ ہے

جنوبی ایشیاء سے باہر اردو زبان خلیج فارس اور
سعودی عرب میں جنوبی ایشیائی مزدور مہاجر
بولتے ہیں۔ یہ زبان برطانیہ، امریکہ، کینیڈا، جرمنی،
ناروے اور آسٹریلیا میں مقیم جنوبی ایشیائی
مہاجرین بولتے ہیں

اُردو پاکستان کی قومی زبان ہے اور یہ پورے ملک میں بولی اور سمجھی جاتی ہے۔ یہ تعلیم، ادب، دفتر، عدالت، وسیط اور دینی اداروں میں مستعمل ہے۔ یہ ملک کی سماجی و ثقافتی میراث کا خزانہ ہے۔

اُردو بھارت کی سرکاری زبانوں میں سے ایک ہے۔ یہ بھارتی ریاستوں آندھرا پردیش، بہار، جموں و کشمیر، اتر پردیش، جھارکھنڈ، دارالخلافت دہلی کی سرکاری زبان ہے اس کے علاوہ مہاراشٹر، کرناٹک، پنجاب اور راجستھان وغیرہ ریاستوں میں بڑی تعداد میں بولی جاتی ہے بھارتی ریاست مغربی بنگال نے اردو کو دوسری سرکاری زبان کا درجہ دے رکھا ہے

لاطینی جیسی قدیم زبانوں کی طرح اردو صرف و نحو میں فقرے کی ساخت فاعل-مفعول-فعل انداز میں ہوتی ہے مثلاً فقرہ "ہم نے شیر دیکھا" میں "ہم"=فاعل، "شیر"=مفعول، اور "دیکھا"=فعل ہے کئی دوسری زبانوں میں فقرے کی ساخت فاعل-فعل-مفعول انداز میں ہوتی ہے مثلاً انگریزی میں کہیں گے "وئی سا آ لائن"

کہ بیر: شاعیر و خواناسی ناسراوی خہ لکی ہیندستان

بوو. له ده وروبه ری سالی ۱۴۴۰دا له شاری به نارەس له
 دایک بووه. باوک و دایکی که بیر موسلمان بوون و ناوی
 که بیریتان (که یه کییک له ناوه کانی خودای موسولمانانه)
 له سەر منداله که یتان ناوه. که بیر له لای راما ناندای
 هیندوو شاگردی کردووه و زانینی زوری ئه و کاریگه ری
 زوری له سەر که بیر کردووه. ههروه ها هونراوه نووسانی
 فارسی وه کوو مه ولانای رومی تا راده یه ک له سەر بیرو را
 و هونراوه ی که بیر کاریگه ر بوون. که بیر شاعیریکی
 شه فاهی بووه و زوربه ی هونراوه کانی سینه به سینه له ناو
 خه لکدا هاتوه یتان موریده کانی نووسیویانه ته وه.
 ناوه روکی شیعره کانی به زوری غیرفانین و زور ره خنه ی
 له دوژمنایه تی ئایینی گرتووه. ههروه ها ره خنه ی له
 ره واله ت په رستی، ریتا و هه ندیک له دابونه ریته کانی
 کو مه لگای هیندی گرتوه. له سەر بزوو تنه وه ی بهه کتی و
 ئایینی سیکیزم کاریگه ری بووه و له هیند و ولاتانی ده ور
 و به ریدا شوینکه وتوانیکی زوری هه یه. شوینکه وتوانی
 که بیر ریبازی که بیریتان داناوه که له ئیسته دا نزیکي ۱۰
 ملیون شوینکه وتووی له باکوور و ناوه راستی هیندا
 هه یه [۲]. له سهره تای سه ده ی بیسته مدا رابیندرانات
 تاگور خاوه نی خه لاتی نوبل له کتییی چریکه کانی

که بیردا سه د شیعری که بیرى به هاوکاریى ئیقلین
ئانده رهیل وه رگیرایه سه ر ئینگلیزی و ئەم شاعیره ی
زیاتر به دنیا ناساند.

له سالى ١٤٤٠ له دایک بووه. ئە گەرچی بریک کهس له
دایکبوونی ئەویان به ١٣٩٨ تۆمار کردوه [٣]. سه بارهت
به ژيانى که بیر قسه و ئەفسانه و چیرۆکی زۆر ههیه، ئەم
جیاوازیانه له کات و شوینی له دایک بوون و
که سایه تی دایک و باوکیه وه دهست پى ده کا. [٤]
چونکه هیندووان و موسلمانان ههردوو تا رادهیه ک
که بیر له خویان ده زانن و هه رکام هه ولیان داوه که زۆرتر
به لای خویاندا رای بکیشن. بۆ نموونه له ئەفسانهیه کدا
هه ندیک گوتووینه که دایکی که بره هه مهنیک بووه به
کچینی ماوه ته وه و شووی نه کردوه و له دواى زیارهت
کردنی زیاره تگه یه کی پیروزی هیندووه کان به جوړیکی
خودایی زکیر بووه و دواتر که بیرى بووه. به لام له بهر
ئه وه ی که میردی نه بووه کوره که ی داوه به پیاو و ژنیکی
جولای هه ژاری موسلمان [٥]. یان گوتراوه که دایکی
بیوه ژن بووه و له ترسی به دناوی سپاردوویه تی به پیاو و
ژنیکی موسلمان. به لام ئه وه ی که تا رادهیه کی زۆر ریک
که وتن له سه ری هه یه و که متر له ئەفسانه ده چی ئه وه یه

که باوک و دایکی که بیر موسلمان بوون و ناوی
که بیر یان له سهر ناوه [۶]. جگه له مه له سهر شوینی له
دایکبوونی ئه و ریک که وتنه هه یه که له شاری به نارهس
یان له ده وری ئه ویدا له دایک بووه.

که بیر ههر له ته مه نی منالیه وه چوه ته لای راما ناندای
هیندوو و بووه به شاگردی و بیر و رای ئه و له سهری زور
کاریگهر بوه و له شیعره کانیدا زور باس له م په یوه ندیه
شاگرد و ئوستادییه ده کات. هه رچه ند موسلمانان کان
ده لاین که بیر له دوا ی راما ناندا که وتوه ته ژیر چاودیری
سو فیه کی موسلمان به ناوی پیر تاکی جانی که
خه لکی شاری جانیسی هیند بوه، به لام که بیر له
شیعره کانیدا باسی که سیکی وه های نه کردوه. [۷]
هه روه ها که بیر به پیچه وانده ی مورتازه بره همه نه کان
بنه ماله و ژن و منالی بوه و ژنیانی دنیایی ته رک
نه کردوه. ئه و وه کوو باوکی به پیشه ی جو لایی ژنیانی
بردوه ته سهر و وا دیاره خوینده وارییه کی زوری نه بوه. وا
دیاره که بیر له بهر ئه و بیر و را جیا وازانه ی که بوویه تی
له به نارسدا که بنکه ی بره همه نه کان بووه که وته بهر
ره خنه و ئازار و له سالی ۱۴۹۵ دا له به نارس ده رکراوه، که
له ئه و کاته دا ده ور و بهری شه ست سال له ژنیانی تیپهر

بووبوو. له دواى ئه م رووداوه كه بير روو له باكوورى
هيندستان ده كا و له گه ل كومه ليك له موريدان و
بنه ماله كهيدا ژيتانى له وى ده باته سه ر.[۸][۹]

كه بير له سالى ۱۵۱۸ دا كوچى دوايى كردوه و له شارى
ماگههر، له هيندا به خاك سپراوه. ئه فسانه يه ك له
سه ر مردنى هه يه كه ده لي ت له دواى مردنى كه بير له
نيوان موریده كانيدا ناكوکى ساز بوو كه تهرمه كه ي كه بير
چى پي بکه ن. موسلمانان ده يانويست بيشورن و به
شيوازي موسلمانى بينيژن و هيندووه كانيش
ده يانويست تهرمه كه ي بسووتين و خو له ميشه كه ي
هه لگرن. به م جوړه نزيك بوو شه ر له به ينياندا ساز
بي ت تا كه بير خو ي پى نشان دان و گو تى كه سه يري
تابووته كه ي بکه ن. هه روه ها پي و تن كه له نيو
تابووته كه دا باوه شيك گولى بو ن خو ش له جي
تهرمه كه دا هه يه. ئه شى هيندوه كان نيوه ي ئه و گولانه
هه لگرن و بيه نه وه بو شارى به نارس و له وى بيسووتين
و موسلمانان كانيش ئه و نيوه كه ي له شارى ماگههر دا
بنيژن. به م جوړه شه ري نيوان موریده كانيش دوايى
پي هات.[۱۰]

ساموراى ي باوشى ژاپونى جنگحو نام ايسه. ساموراى

لوغت فگيفته بوبوسته جه سابورای کی اونه معنی
لوغت یعنی کسی خدمتا گودن. تارئخ میان ایتا طبقه
خاص ژاپون جامعه میان بید. و تا قبل سال 1868
(میچی دوره آغاز) ایتا جرگه جه خلابرا ژاپون میان بید.
سامورایی اول بار سیاسی هرج و مرج زما ت میان
(467-1573) موهم بوبوستید. اَ زما ت میان ژاپون
اورشین و هش پرکه بوبوسته بو. و هر کی خوره ، ایتا
صارا میان حکومت گودی. اَ تارئخی دوره میان، ژاپون
دورون پور جنگانی اتفاق دکفته و نیاز به ساموراییین
ویشتر بوسته. و ساموراییین قوت بیگفتید. قرن
دوازدهم میان ، دو تا کوگا ژاپون دورون قودرت دشتید.
ایتا تایرا کوگا و اویتا میناموتو کوگا نام دشتید. اَ دوتا کوگا
ویشتر ژاپون صارای مالک بید و ده کوگاهانه امره پور
جنگ بیگفتید. سال 1192 میان، میناموتو یوریتومو
موفق بوبوسته ایتا سیاسی قودرت بدست باوره و
شوگون جاجیگاه خوره چکونه. یوریتومو کاماکورا
سلسله تاسیس بوگوده و اونه فرمانروایی کل ژاپون
میان آغاز بوبوسته. یوریتومو حکومت دورون ، قودرت
و مناصب ساموراییین دست دکفته و اوشان ژاپون
جامعه میان قوت بیگفتید. قرن شانزدهم میان،
تویوتومی هیده یوشی (1537-1598) شوگون بوبوسته.

وی پور جنگان دورون پیروزا بوسته و خو رقیبان دشکنه
و همه کوگاهانه فوگوردانه و ژاپون ایحایی وجود باورده.
وی ایتا طبقاتی نظام وجود باورده و دستور بدا فقط
سامورایین تنید خوشانه شمشیرانه بدارید. سابقه
زلمات ، وختی جنگ نوبو و صلح و آرامش بو سامورایین
کشاورزی یا گاکلف کار گودید. هیده یوشی بوگفته کی
سامورایین دو راه ویشتر نرید. یا کشاورز ببید یا
سامورایی بمانیدو هیده یوشی ، سامورایین فرمان بدا
کی یا کشاورزی و بحارکار بوکونید یا اگر تصمیم
بیگفتید سامورایی ببید قلایان و کله بستان دورون،
خلابران (سامورایین) امره زندگی بوکونید. هیده یوشی
قانونی وضع بوگوده کی فقط سامورایین تنستید
خوشانه امره شمشیر بدارید. ا طبقاتی نظام کی هیده
یوشی چگوده ، توگواوا ایاسو زلمات قوت بیگفته.
ادو دوره میان (1603-1867)، سامورایین، ژاپون جامعه
میان ، جاجیگاه خاص و موهم بوبوسته. قبل ایتا
سامورایی ، کشاورزی ، پيله وری یا بازار محی گودی.
سامورایین همه تان ایتا کله بست یا قلا دورون زندگی
گودید و اوشانه ارباب و چکنه اوشانه دس اوکوف بج
فدایی. باخی سامورایین ایسا بید کی ارباب یا چکنه

نشتید. اوشانه دوخادید رونین. ا جرگه کی اوشانه نام
 رونین بو ا دو دوره میان پور مشکل وجود آوردید و
 آشوب و جنایت گودید. بعد سکی گاهارا جنگ کی
 توگوگاوا کوگا پیروز بوبوسته و بتنستید خوشانه رقیبان
 دشکن بدید. ژاپون 250 سال صلح میان دوارسته و
 توگوگاوا کوگا واستی دوشمن و رقیب نیسا بو و همه
 تان جوخوفته بید. هنه واستی جنگستن اهمیت و
 مبارزه چم کم بوبوسته. پور سامورایین سیاستمدار،
 معلم و بازیگر بوبوستید. وختی میحی دوره فرسه و
 فئودالیسم، ژاپون میان خاتمه بیگیفته، سامورایی
 همیشک واستی ژاپون جامعه میان دیمه بوبوسته.

ژاپونی شمشیر

ایتا شمشیر ایسه کی مردوم اونه امره سامورایی
 شناسید. قدیمی ژاپونی شمشیر (نارا دوره) میان،
 چوکوتو نام بو کی پهن تیغه دشتی. ولی نهصد سال
 اخیر میان، ویشتر شمشیرانه خمیده تیغه امره
 چکودید. ا شمشیران نام (اوچیگاناتا) و (کاتانا) بو. او
 زمات میان، دوتا کوچی شمشیر وجود دشتی کی
 اوشانه نام واکیزاشی و تانتو بو. پور سامورایین دوتایی
 هم کوچی و هم پيله شمشیر استفاده گودید. مثلا هم

واکیزاشی و هم کاتانا. ترکیب آ دو شمشیر سامورایی
سمبل بوبوسته. وختی ایتا سامورایی دوتا شمشیر ایتا
دراز و ایتا پتاچ اوسادی خوامره حمل گودی اصطلاحا
دوخادید دایشو (یعنی پيله دانه و کوچی دانه). ادو دوره
میان فقط سامورایین اجازه دشتید دایشو بدارید.

یومی

یومی ژاپونی پيله کمان نام ایسه. یومی سنگوکو دوره
جه رونق بکفته. وختی سامورایین تانگاشیما توفنگ
(ژاپونی شمخال توفنگ) امره آشنا بوبوستید. ولی پور
سامورایین ایسا بید یومی امره به عنوان ایتا ورزش
استفاده گودید. یومی جنس چگوده بوبوسته بو جه
بامبو، چوب، نی و چرم. یومی تیر پینحاه تا صد متر
بیگاده بوستی. یومی امره اسب سر ویشتر تیر بیگادید
کی آ ورزشه دوخادید یابوسامه.

پیشدار

ژاپونی پیشداران نام ییاری و ناگیناتا ایسه کی
سامورایین اوشانه امره جنگستید. ییاری ایتا پیشدار بو
کی جنگ دورون ناگیناتا جانشین بوبوسته. ییاری ایتا
انفرادی سلاح نوبو بلکه ایتا جرگه آشیگارو (پیاده

خلابر) کی داوطلب سرباز بید اونہ امرہ جنگستید۔
پیش دار نسبت بہ شمشیر جنگ دورون ویشتر تاثیر
بنا و جنگستن موقع پیاده و سوارہ جولو بخر بو۔

انسان دا جوڑ دد پلان والے دو پیراں تے چلن والے
بن مانساں دے ڈیر نال اے تے سدھا کھلونا،
دوپیراں تے چلنا، ہتھاں تے اوزاراں دا ودھیا ورتن،
اک وڈا دماغ تے پوؤں وٹیاں ربتلاں ایہدیاں اچیچیاں
صفتاں نیں ڈی این اے تے پرانیاں ہڈیاں دسدیاں
نیں جے انسان چڑدے افریقہ دے پاسے توں
200000 ورے پیلاں ٹریا تے 50000 ورے پہلے
اپنے بندے نویں پنڈے تے سوچ دے وکھالے تے
اپڑیا [1] دوجے آگو مانس نوں سامنے رکھو تے
ایدے کول اک بہت ودیا تے وڈا دماغ اے

انسان سوچ سکدا اے، بولی بول سکدا اے، تے ریہڑ
مکاسکدا اے سوچن دے ایس ودویں ول نال اوس
کول اک سدا کھڑا پنڈا اے تے ازاد ہتھ نیں جناں
نال اوہ کئی کم کر سکدا اے تے کسے وی ہور جیون
دے مقابلے وچ ودیا اوزار بنا تے چنگے ول نال ورت
سکدا اے ہور وی اچی پدھر دیاں سوچاں جیویں
اپنی پچھان، عقل تے سیانف [2] اوہ گلاں نیں

جیہڑیاں کہ اوہنوں 'بندہ' بنادیاں نیں انسان سوائے
انٹارکٹکا دے سارے براعظماں تے ریندا اے زمین
تے انسانی گنتی ست ارب توں ود اے [3]

اج دے انسان دا ٹانچہ تے پنڈا پرانا سیانا مانس توں
وشکار لے پتھ ویلے وچ 200,000 ورے پہلاں افریقہ
رچ وکھالے وچ آیا [5] تیسرے پتھر ویلے دے مڈ
تے 50,000 ورے پہلے اپنی بن دی سوچ تے رہتل ؛
اپنی بولی تے موسیقی نال انسان تے اپنا آپ دسیا
افریقہ وجوں انسان 70,000 ورے پہلے نکلیا تے
ساری دنیا تے پھیل گیا تے اپنے توں پہلے دے
پرائے انسانی مانساں نوں مکادتا 40,000 وریاں وچ
اوہ ایشیاء یورپ تے اوشیانا تے پھیل گیا 14,500
ورے پہلے دے نیڑے تریڑے اوہ اتلے تے دکھنی
امریکہ تک اپڑ گیا [6]

10000 ورے پہلے تک انسان دا گزارا شکار تے
سی وائی بیچی دے ٹرن نال انسان کول کھان پین
نوں فالتو شیواں جیدے نال بپار تے کاروبار ٹرے
دھاتاں دے اوزاراں دا بنن تے ورتن ٹریا ڈنگراں
نوں پھر کے پالیا جان لگیا 6000 ورے پہلے
مصر عراق تے پنجاب وچ رہتلاں تے سرکاراں دی نیو

پئی فوجاں دی بنان دی بچاؤ لئی لوڑ پئی تے دیس
دا پر بندھ چلان لئی ایس کم دے لوک رکھے گئے
کم دیتاں شیواں لئی دیس اک دوجے دا ہتھ وی
ونداندے سن تے ایس لئی لڑائیاں وی لڑیاں گیاں

پرانا یونان اک مڈلی رہتل سی جتھوں لوکراج،
فلاسفی سائنس اولمپک کھیڈاں لکھتاں تے ڈرامہ
2000 توں 3000 ورے پہلے ٹرے [7] لیندے
ایشیاء توں یہودیت تے ہندستان توں ہندو مت
وڈیاں تے مڈلیاں مزہبی سوچاں سن پچھلے 500
وریاں وچ یورپ وچ پر نٹنگ پریس دے بنن ہور نویاں
چیزاں بنن تے اک انقلاب لے آندا یورپی کھوجیاں
تے دنیا کھنگالدتی تے ساری دنیا تے یورپ تے
مل مارلیا

20 ویں صدی دے انت تے انفارمیشن ویلے دا مڈ
بحن تے دھیا اک نویں ویلے وچ آگئی تے اک
دوجے نال جرگئی ایم دنیا ہن اک پنڈ وانگوں
اے ایس ویلے 2 ارب دے نیڑے انسان انٹرنیٹ
نال اک دوجے نال جرے ہوئے نیں [8] 3 3 ارب
لوک موبائل فون ورت رے نیں [9]

انسان دا قد نسل جغرافیہ کھان پین تے کم نال جڑیا
 اے اک جوان وشکارلے ناپ دے انسان دا قد 1.5
 to 1.8 میٹر (5 to 6 فٹ) ہو سکدا اے اک انسانی مادھ
 دا جوکھ 54–64 کلوگرام تے 76–83 کلوگرام
 ہوندا اے [10][11]

جنا زنانی دے ملن نال زنانی یا مادہ اندر نیاتے دے
 ہون دا کم ٹردا اے تے 9 مہینیاں مگروں اوہ جمدا
 اے انسان دے نیاتے دا جمنا دوجے بن مانساں
 نالوں چوکھے درد والا ہوندا اے تے ایدے نال موت
 وی ہوسکدی اے [12] ایدا وجہ انسانی نیاتے دے
 سر دا وڈا ہونا تے دو پیراں تے چلن باجوں زنانہ
 پیلوس ہڈیاں دا تنگ ہونا اے [13][14] نیانہ جمن
 تے زنانیاں دے مرن دی گنتی غریب دیساں وچ
 زیادہ اے [15] امیر دیساں وچ جہے نیاتے دا جوکھ
 3–4 کلو (6–9 پائونڈ) تے قد 50–60 سینٹی میٹر
 (20–24 انچ) ہوندا اے عریب دیساں وچ کاکے دا
 تھوڑا جوکھ ہونا اوہناں دے مرن دی وڈی کارن اے
 انسانی نیاتے جمن ویلے بالکل بے بس ہوندے نیں
 تے 12 توں 15 وریاں دی عمر وچ جنسی ناپ نال
 وڈے ہوندے نیں انسان دے جین دی عمر

وکهرے دیساں وچ وکھری اے امیر دیساں وچ
زیاده ٿے غریب دیساں وچ تھوڙی ٻانگ کانگ وچ
جنیا دی ایورج عمر 78.9 ٿے زنانیاں دی 84.8 اے
سوازی لینڈ وچ ایہ 31.3 اے [16] اک فرانسیسی
سوانی جین کالمنٹ نوں 122 ورے دی عمر نال سب
تون زیاده عمر دی انسان منیا گیا اے [17]

کراچی (اردو: کراچی، انگریزی: Karachi) پاکستان
جو سڀ کان وڏو شهر ۽ صنعتی، تجارتی، تعلیمی،
مواصلاتی و اقتصادی مرکز آهي کراچیء جي
رھواسيءَ کي کراچيائيٽ سڏيو ويندو آهي. کراچی
دنیا جو ٻيون وڏو شهر آهي [3] کراچی پاکستان
جي صوبي سندھ جو گادي جو هنڌ آهي کراچی
شهر وڏي سمنڊ جي ساحل تي سندھو ٽڪور جي اتر
اولهه ۾ قائم آهي پاکستان جي سڀ کان وڏي
بندرگاه ۽ هوائي اڏو به کراچی ۾ قائم آهي کراچی
1947ء کان 1960ء تائين پاڪستان جو گاديءَ جو هنڌ
به رھيو کراچی شهر نه رڳو سندھ جو ڪاروباري
مرکز آهي، پر خطي ۾ هڪ اهم بندر پڻ آهي.

موجوده کراچی جي جڳهه تي واقع قديم ماھي
گیرن جي بستين مان هڪ جو نال ڪولاچی جو

ڳوٺ هيو انگريزن ان ويهين صدي ۾ هن شهر جي
 تعمير و ترقي جون بنيادون وڌيون 1947ء ۾
 پاڪستان جي آزادي جي وقت ڪراچي کي نوآموز
 ملڪ جو گاديءَ جو هنڌ منتخب ڪيو ويو ان جي
 وجه سان شهر ۾ لکين مهاجر جو دخول ٿيو
 پاڪستان جي گاديءَ جو هنڌ ۽ بين الاقوامي
 بندرگاهه هئڻ جي وجهه سان شهر ۾ صنعتي
 سرگرميون ٻين شهرن کان پهريان شروع ٿي ويون
 1959ء ۾ پاڪستان جي گاديءَ جو هنڌ اسلام آباد
 منتقلي جي باوجود ڪراچي جي آبادي ۽ معيشت ۾
 ترقي جي رفتار گهٽ ناهي ٿي . پوري پاڪستان
 مان ماڻهون روزگار جي تلاش ۾ ڪراچي ايندا آهن ۽
 ان جي وجهه سان هتي مختلف مذهبي، نسلي ۽
 لساني گروهه آباد آهن ڪراچي کي ان وجهه سان
 ميني پاڪستان (Mini) ننڍو/ Pakistan پاڪستان به
 چيو ويندو آهي ان گروهن جي باهمي ڪشيدي
 جي وجهه سان 80 ۽ 90 جي ڏهاڙين ۾ ڪراچي لساني
 فسادن، تشدد ۽ دهشت گردِي جو شڪار رهيو
 بگڙندڙ حالتن کي سنڀالڻ جي لاءِ پاڪ فوج کي به
 ڪراچي ۾ مداخلت ڪرڻي پئي اڪويهين صدي

۾ تيز قومي معاشي ترقي سان گڏ و گڏ ڪراچي جي حالتن ۾ تمام تبديلي آئي آهي ڪراچي جي امن عامه جي صورتحال ڪافي بهتر ٿي آهي ۽ شهر ۾ مختلف شعبن ۾ ترقي جي رفتار ۾ تمام اضافو ٿيو آهي ڪراچي درياءَ سنڌ جي ڏهاني جي اترين حد تي واقع آهي شهر هڪ قدرتي بندرگاهه جي گرد وجود پايو ڪراچي $24^{\circ} 52'$ اتر ۽ $67^{\circ} 03'$ اوڀر تي واقع آهي

سنڌو ٽڪور اتي ٺهي ٿي جتي سنڌو درياءَ عربي سمنڊ ۾ ڇوڙ ڪري ٿو. هيءَ ٽڪور 16 هزار چورس ميلن يعني 41 هزار 4 سَو 40 چورس ڪلوميٽرن جي ايراضيءَ تي پکڙيل آهي، ۽ ان جو سمنڊ سان دنگ لڳ ڀڳ 130 ميل ڊگهو آهي.

سموري ٽڪور تي ڪيتريون ننڍيون ننڍيون وسنديون آباد آهن پر ڪو به وڏو شهر آباد نه آهي. ٽڪور کي ويجهي ۾ ويجهي شهر نٿو ۽ سنڌ جو وڏو ۾ وڏو شهر ڪراچي اولهه طرف آهن. سنڌ جو ٻيون وڏي ۾ وڏو شهر حيدرآباد سنڌو ٽڪور کان 130 ميلن جي فاصلي تي اتر ۾ واقع آهي.

سنڌو ٽڪور تي سراسري گرمي پد جُولاءِ جي مهيني

۾ 70 کان 85 درجا فاهانائيت جڏهن ته جنوريءَ ۾ 50 کان 70 درجا فارهانائيت رهندو آهي. ڪنهن عام سال ۾ ان ٽڪور تي 10 کان 20 انچ وسڪارو ٿيندو آهي.

هن وقت سنڌو درياءَ مان تازو پاڻي نه ملي ڪري سنڌو ٽڪور ماحولياتي دٻاءُ جو شڪار آهي. سنڌو ٽڪور جا ٽمر ٻيلا ۽ ان ۾ پلحدڙ سموري جنگلي جيوت توڙي آبي جيوت جيئدان جي جنگ هارائيندي نظر اچي رهيا آهن. سنڌو ٽڪور جا ٽمر ٻيلا جيڪي اڳي ۱۰۰۰ هيڪٽرن تي پکڙيل هئا، سي هاڻي رڳو ۱۰۰۰ هيڪٽرن تائين محدود رهي ويا آهن. ساڳيءَ ريت جهينگي ۽ پلي جو نسل پڻ خطري ۾ آهي ۽ ان ڪري نازڪ مرحلي مان گذري رهيو آهي جو سندن جياپو سمنڊ جي ڪاري پاڻي ۽ سنڌو درياءَ جي مٺي پاڻيءَ جي ميلاپ تي دارومدار رکي ٿو.

توهان اهڙي صفحي جو ڳنڍڻو وٺي هتي پهتا آهيو، جيڪو اڃا وجود نه ٿو رکي. اهڙو صفحو جوڙڻ لاءِ هيٺين باڪس ۾ ٽائپ ڪرڻ شروع ڪريو (امدادِي صفحو ڏسندا). جي توهان هتي غلطيءَ ۾ اچي ويا آهيو ته رڳو پنهنجي جهانگوءَ جو back بٽن ڪلڪ ڪندا.

خبردار: توهان لاڳ ان ٿيل ناهيو. هن صفحي جي
سوانح ۾ توهان جو آءِ پي پتو درج ڪيو ويندو.

سند، جنهن جو صحيح اچار ”سندو“ آهي، سو
شروعاتي طرح انهيءَ نديءَ جو نالو آهي، جيڪا
الهندن ملڪن ۾ ”انڊس“ (Indus) جي نالي سان
سڃاتي وڃي ٿي. اهو غلط اچار انهيءَ ڪري قائم
رهيو، جو اهو سڪندراعظم جي ساٿين سندس
ڪاهن جي تذڪرن ۾، ڪتب آندو هو، ۽ اهو پوءِ عام
استعمال ۾ اچي ويو. مشرقي اچارن ۾ اهڙي ڦيرگهير
واقع ٿيندي رهندي آهي. حضرت عيسيٰ عليه السلام
کان هڪ صدي پوءِ جوڙيل هڪ ڪتاب ۾
”سنٿاس“ (Sinthos) نالو آيل آهي، جيڪو اصل ۾
ڪجهه وڌيڪ قريب آهي. بعد ۾ ”سند“ جو نالو
انهي ملڪ تي پيو، جنهن کي سندو نديءَ جو هيٺيون
وهڪرو رجائي ٿو، يعني اهو ملڪ انهن ڏاني ندين
جي سنگم کان هيٺ تي آهي، جن جي گڏيل نالي تي
۽ ان کان مٿي واري ملڪ کي ”پنجاب“ سڏيو ويو،
جنهن منجهان اهي وهيون ٿي. اها ڳالهه بلڪل
مناسب آهي، جو سند جي سر زمين درياھ شاهه جي
نالي پٺيان سڏجي، جو ان کي سرجيو ئي درياھ

شاهه آهي. ان سموري ڏيهه کي، جيڪو ڏيگهه ۾
 سوين ميل ۽ ويڪر ۾ سو ميلن تائين آهي، سنڌوءَ جي
 پاڻي ڪٺو ڪٺو ڪري آڻي تهه مٿان تهه رکي
 جوڙيو ۽ ٿانيڪو ڪيو آهي. جنهن پٺيءَ کي اڄ اسان
 جا پير لتاڙين ٿا، سا اها ساڳي پئي آهي، جنهن کي
 موهن جي دڙي وارا ۽ سندن وڏا لتاڙيندا هئا: يعني
 سنڌوءَ جو لوڙهي آندل لُٽُ، جنهن کي گرميءَ، پاڻيءَ
 ۽ ساوڪ جي تاثير ستاري سنواري، هڪ سنئين سڌي
 ميدان جي شڪل ۾ ماڻهيءَ جي چيڙن تائين ائين
 پٿاري ڇڏيو آهي، جن ته ان جو ڪو چيهه ئي نه هجي
 فرق رڳو ايترو آهي ته جنهن ڌرتيءَ کان هو واقف هئا،
 تنهن جو مٿاڇرو ڪي پنجاهه صديون اڳ اڇوڪي
 مٿاڇري کان ڪجهه فٽ هيٺ هو ۽ ان جو سمنڊ
 سان ميلاپ اڇوڪي هنڌ کان ڪافي اندر ٿي ٿيو، باقي
 ان جي مٿاڇري جو مهانڊو، ان جا هڪ ڀاڱا پٺي پاسي
 ان لڪا لاهه اڇوڪي چٽيءَ بلڪل واضع مهانڊي کان
 ٿي سگهي ٿو ته ڪجهه ڦريل هجن. پر اهو فرق به
 خالي اکين سان ڏسي نه سگهيو. سنڌ جي ان ميدان
 جي وڌيڪ باريڪ جانچ ڪبي، پر پهريائين پر وارين
 سر زمينن تي نظر ڦيرائي وئون.

سنڌوءَ جي ويڪريءَ ماڻھيءَ جي کاٻي پاسي، يعني
 اوڀر کان، هندستان جو وسيع ريگستان، ٿر، آهي. جنهن
 ۾ لاڳيتو ٽي سوء ميل سح ئي سح آهي ۽ جيڪو هري
 هري چڙهندو، وڃي ابو ٽڪريءَ ۽ آوالي ٽڪرن تي
 کڻي ٿو. جمرائوءَ جي منڍ واريءَ ويڪرائي ڦاڪ جي
 ڏکڻ کان ويندي ڪڇ جي رڻ تائين ٻنهي علائقن
 جي وچ وارو ٽڪرائين واضح ۽ چٽو آهي، جيئن سمند
 جو ڪپر- واريءَ جا دڙا ائين اڻوڻو نروار ٿين ٿا، جيئن
 ڪنهن سڌي سنواري ميدان ۾ چپن جون قطارون،
 پريان اُتر ۾، واريءَ جون پتون ڪڇي ۾ گهڙي اچن
 ٿيون، ۽ سنڌوءَ جي لپٽ وارياسي علائقي ۾ ڪافي
 اندر تائين هلي وڃي ٿي. اهڙيءَ طرح، انهن ٻنهي
 ٽڪرن جي وچ ۾، جيڪي طبعي لحاظ کان مختلف
 مُول منڍ وارا آهن، اصل ويڇو گهڻي پياڱي ميسارجيو
 وڃي. ائين ڪري چئجي ته ٿلهي ليڪي، ڪڇي کان ٿر
 جو ويڇو هن علائقي ۾ ڪجهه وڌيڪ اوڀر ڏانهن
 آهي. ڏاکڻي ۽ اترئين پياڱي ۾ وارياسي جي سنڌي
 جو هيءَ فرق ڏکڻ- اولهه جي چوماسي جي ٻل ٻل ۽
 گهاٽيءَ واديءَ جي ڪري ڦرندو گهرندو رهي ٿو.
 ساڄي پيا الهندي پاسي کان اصل سنڌ جون حدون

انهن ڪڪرالين ماڻرين جي چيڙي جي سنوت ۾
 نظر اينديون، جيڪي بلوچستان جي اندر ڦلهجي
 ويندڙ ٽاڪرو علائقي تائين هليون وڃن ٿيون.
 پر حقيقت ۾ ان مٿانهين پٽ سان هڪدم لڳولڳ
 زمين ٽڪرين تان وهي آيل لت منحهان ٺهيل آهي.
 اها سنڌوءَ جي لت کان بلڪل نرالي ٿئي ٿي. اهو تر
 جنهن کي مڪاني طرح ”ڪاڇو“ سڏيو وڃي ٿو ۽
 گهڻي پياڱي سوڙهو آهي، سو سليمان جبل ۽ بولان
 لڪ کان ڏکڻ طرف ويندڙ جبلن جي وچ ۾، ڊيگهه ۾
 وڌندي، ڪيترن هزارين چورس ميلن جو علائقو ٺاهي
 ٿو. ان جو جيڪو پياڱو سنڌوءَ واري ڪڇي کي
 ويجهي ۾ ويجهو آهي، سو چيڪي مٽيءَ جهڙيءَ
 مٽيءَ جو تراڪڙو بيابان آهي، جتي سبزو ۽ ساوڪ نه
 هئڻ جي برابر آهن. اهو بيابان هڪ قدرتي روڪ آهي.
 اهڙي ئي اڏول، جهڙا آهي جبل، جيڪي ان طرف
 جون ٻيون حدون ٺاهين ٿا. ان بيابان جي ڪري ئي
 ڪڇيءَ جو هيءَ علائقو گهڻو ڪري سياسي طرح
 ڏکڻ اوڀر وارين ايراضين جي بدران اتر وارين ايراضين
 سان لاڳاپيل سمجهيو رهيو آهي. سنڌ جي ڪڇي
 جي اولهه ۾ جيڪو جابلو ٽڪرو آهي، سو بيهڪ ۾
 اوڀر واري ريگستاني ٽڪري سان عجب مشابهت

رڪي ٿو. پر ابتيءَ ترتيب سان: يعني اٿريون ڀاڱو
 ڪڇيءَ جي ڇيڙي کان ويندي منڇر تائين بظاهراڻ
 ڀڳل ڪوٽ ٺاهي ٿو، جڏهن ته منڇر کان ڏکڻ طرف
 ڌار ڌار ٿاڪرو ڇپر نظر ايندا، جن جي وچ ۾ سئين پٽ
 جون ايراضيون آهن، ۽ سمورو تر ڏکڻ ڏانهن هلندي،
 هوريان هوريان ويڪر ۾ وڌندو ۽ اُچارئيءَ ۾ گهٽبو
 وڃي ٿو ۽ اولهه پاسي ڪا ظاهري حد ٺاهيندو نظر نٿو
 اچي. انهيءَ پاسي وڌندي، حب نديءَ ڪي ننڍيون
 ٽڪريون اُڪري، اسين لس جي ميدان ۾ پهچون ٿا،
 جيڪو سمنڊ جي ڪپر کان ساڻيڪو ميل اتر طرف
 هليو وڃي ٿو ۽ جنهن جي وڌ ۾ وڌ ويڪر انهيءَ
 مفاصلي جي اڌ جيتري ٿيندي. اهو ميدان پورالي نديءَ
 ۽ ڪن ننڍين نين جي آندل لٽ منجهان جڙيو آهي. ۽
 مٿي ڄاڻيل ڪڇيءَ جي ميدان وانگر، جنهن سان
 اهو گهڻي مشابهت رکي ٿو، ڪڏهن ڪڏهن
 سياسي طرح سنڌ سان لاڳاپيل پر گهڻو ڪري ان
 کان ڌار رهيو آهي. هيءُ انهن علائقن جو مختصر بيان
 آهي، جن جون ڪڏهن ننڍيون ڪڏهن وڏيون
 ايراضيون ان سر زمين سان شامل رهيو آهن، جنهن
 کي سياسي طور ”سنڌ“ جي نالي سان ياد ڪيو وڃي

ٿو. ائين چئي سگهجي ٿو ته طبعي لحاظ کان سنڌ جي اوڀر وارا وارياسا پٽ راجپوتانا جو ۽ اولهه وارا ننڍا ٽڪر بلوچستان جو حصو آهن. تحقيق، الهندي ڪوهستان يعني ڪاچي جا ۽ اڀرندي ريگستان يعني ٿر جا رهواسي ”سنڌ ڏي هلڻ“ جي ڳالهه ڪندا آهن: هنن وٽ سنڌ جي معنيٰ اهائي اصل واري آهي، يعني اها سر زمين، جنهن کي سنڌو نديءَ ٺاهيو ۽ سدا تاتيو آهي. اڄ جيڪو پرڳڻو ان نالي سان اسان جي سامهون آهي، تنهن جي بيهڪ 27 ڊگريون 30 منٽ ۽ 23 ڊگريون 35 منٽ اتر ويڪرائي ڦاڪ ۽ 66 ڊگريون 42 منٽ ۽ 71 ڊگريون 10 منٽ اوڀر ڊگهائي ڦاڪ جي وچ ۾ آهي. شروع شروع ۾ جيڪي انگريز سنڌ ۾ آيا هئا، تن کي ان کي ”ننڍو مصر“ سڏيو هو. جيتوڻيڪ هاڻ اسان کي ان تشبيهه تي مٿيان لڳي سگهي ٿي، ڇو ته سنڌ تهذيب کي مصر کان عمر ۾ ايترو ننڍو سمجهيو ٿي ويو، تڏهن به نيل ۽ سنڌوءَ جي هيٺانهين ماڻهن جي وچ ۾ حيرت جهڙي مشابهت آهي: ٻنهي ۾ ساڳيا ئي ٿي پوو-وڇوٽ ٽڪرا- ٻُٺ ٽڪر، ڪڇو ۽ وارياسو- ساڳيءَ ترتيب ۾ ساڄي کان کاٻي ڏسڻ ۾ اچن ٿا. ٻنهي ۾ وچ واريءَ ماڻهيءَ جي زرخيزيءَ جو

دارومدار برسات تي نه پر سالياني ٻوڏ تي آهي. آبھوا ۽
 زمين جي خيال کان ٻنهي ملڪن اندر نباتات ۽
 حيوانات جي جيتري هڪجهڙائي آهي، تيترو فرق
 ناهي. ڪو سنڌ واسي موثر رستي سوئيز کان قاهري ۽
 اتان نيل ڊيلٽا جو ڪجهه ڀاڱو لتاڙي، لبيا جي
 ريگستان اندر ويندو، ته کيس منزل بمنزل ايتري
 مشابھت ڏسڻ ۾ ايندي، جو هو سمجهندو ته ريل تي
 ڪراچيءَ کان حيدرآباد رستي مارواڙ پيو وڃان. البت
 کيس نيل ڊيلٽا کان مٿي وارو تر سنڌو ماڻھو ۽ جي
 ڀيٽ ۾ ڪجهه سوڙهو لڳندو: ۽ حقيقت به اهائي
 آهي. حيدرآباد جي ويڪرائي ڦاڪ کان مٿي ٽن سون
 ميلن تائين درياھ سان گوني ڪنڊ ٺاهيندي،
 ڪيتريون به ماڻھون ڪيون، ته ڪٿي به سنڌو ماڻھو ۽
 جي ويڪر سٺ ميلن کان گهٽ نه ملندي.

اباسين سڀلاڊ د ڪونڊ ولايت د ويڇور ولسوالۍ په يوه
 روشن فکړه پښتنه کورنۍ کې له نن نه ۲۵ کاله مخکې
 دې نړۍ ته سترگې پرانيستي. کله چې افغانان جگړو
 وځپل او دې ته يې اړ کړل؛ خو د سر پنا لپاره له هېواده
 بهر لاړ شي، د سڀلاڊ پلار هم دې ته اړ شو چې
 گاونډي هېواد پاکستان ته کډه وکړي. د ورکټوب

خاپوړې يې يې هلته وکړې او له هغې وروسته، يې پلار د يو ښه را تلونکي د جوړولو په خاطر په يو ښونځي کې ورته داخله واخيسته. کله چې د ښونځي له لومړي پړاوه ووت يعنې د منځي ښونځي يې پيل شو، ورسره يې په ښونځي کې د معارف پېژندنې، ستاينې، او داسې نورې ترانې، نعتونه او د نورو شاعرانو شعرونه به يې د سبيح په سر ويلې. کله نا کله به يې د سبيح نطاقي هم کوله، چې د ښې کارکردگي له امله يې ښوونکوي د يو تکړه او با استعداد شاګر په سترگو ورته کتل. د ورځو په تېرېدو سره اباسين سېلاب په د ترانې په ګروپ کې لا پرمختګ وکړ، د ترانې سرېم او له هغې وروسته د ټول سبيح کنټرولوونکي او جوړوونکي شو. له هغه وخته يې دې شعر له لوستلو سره ډېره مينه پېدا شوه، د ډېرو ښاغلو شاعرانو شعرونه به يې لوستل او خوند به يې ترې اخيسته. په همدې ترتيب يې ښونځي تر دولسم ټولګي پورې ورساوه او د فراغت سند يې تر لاسه کړ. کله چې بېرته خپل ګران هېواد افغانستان ته را ستانه شول، د پخوا په څېر يې له شعر او شاعرې سره مينه وه، د سندرو اورېدلو ته به يې هم ډېر وخت ورکاوه. د وخت په تېرېدو سره يې په رسنيو کې کار پيل کړ. د

نورو کارنو ترڅنگ یې ځینې تفرېحي خپرونې او
ورسره یې د شعرونو په دیکلومه کولو کې هم ونډه
اخیسته. د شعر په دیکلومه کولو کې ډېره بڼه وړتیا
لري، خدای ج ورته د بڼې څېرې سره ښکلې ځوانې او
ښکلې اواز هم ورکړی، چې د اواز او لیدلو مینه والو یې
خورا زیات دي. له همدې ځایه وو چې د شعر او
شاعرې ډگر ته یې را ودانگل، ډېرې شعرونه او غزلې یې
ولیکلې، خو په وینا یې زړه یې پرې اوبه نه دې څښلې،
څو یې د کتاب چاپلو لپاره انتخاب کړي. خو اراده لري
چې په راتلونکي کې به ضرور چاپ شوي اثار ولري،
یوازې دومره وخت پاتې چې خپل شعرونه د شعر په
نګر کې وتلي او تل شاعرانو او استادانو ته وښايي. د
هغوی د خوښې مطابق به انتخاب کوي، لوستونکو او
مینه والو ته به یې وړاندې کوي. د تلویزیون په پرده ډېر
ځله د شعر په دیکلومه کولو، او نورو تفرېحي خپرونو په
وړاندې کولو سره لیدل شوی. له اک کارې سره یې
ځانګړې مینه وه، چې دې مینې او علاقې تر دې را
ورساره، چې باید په راتلونکي کې په فلمونو او ډرامو
کې هم کار پیل کړي، او فعاله ونډه پکې واخلي. له
فلمي ستورو او د هغوی له حرکتونو سره یې زړه پورې

توب خورا زيات وو، هميشه به يې هڅه کولا له ځانه
سره داسې اکونه وکړي، څو په دې مطمئن شي، چې
کولای شي په فلمونو او ډارمو کې هم کار وکړي،
لیدونکو او ننداره کونکو ته ځان د یو تکړه اکر په بڼه رو
وپېژني نه یوازې فلمونو او سریالونو سره مینه یې وه
ورسره د روانو حالاتو انځورونو هم دې ته وهاڅاوه، چې
بالاخره د فلمي حرکاتو په لوبولو سره هېوادو الو ته د
وخت انځورنه روښانه کړي او د خلاصې لارې چارې
یې ورته په گوته کړي. سېلاب له دې وروسته په پېښور
کې د په دوه ډرامو کې کار وکړ، دا چې د کار کولو او
شودینگ پټایلې یې تر ډېره ورته مثبتې وې، د لیدونکو
لخوا ورته د ستاینې صحنه څرگنده شوه، بڼه به جورت
سره یې وویل چې زه به نور د فلم په جوړولو کې هېڅ
ځنډ نه کوم. د ملاله او سوره په نامه یې په دوه
تلویزيوني سریالونو کې کار کړی، په لیدو یې په مینه
والو کې خورا زيات والې را غلې. له دې وروسته یې د
بڼه کار په پټایله دا ورته څرگنده شوه چې اوس کولای
شي په هر ډول فلم کې هره صحنه چې ورک ول
کېږي په بریالیتوب سره یې تر سره کړي، نه یوازې دا
چې په سمه توګه به یې ترسره کړې وي. ورسره به د
مینه والو لخوا ډېر وستایل شي. اباسین سېلاب وايي

تر اوسه د افغانستان د سينمايي فلمونو لپاره هېڅ کار نه دی شوې، سېلاب هيله لري څو په را تلونکي کې د خپل هېواد سينما ته هم پام وکړي، څو د نور هېوادونو په شان زموږ د فلم هنر هم وده وکړي. اباسين سېلاب چې غواړي يو تکړه او مشهور فلمي ستوری شي، د تلویزیوني سریالونو سره زیاته علاقه لري چې پکې ولوبېږي. په سینمايي فلمونو کې لوبېدل خو ورته د خوب ریښتیا کېدل ښکاري او هڅه کوي، څو په هر قېمت چې وي په سینمايي فلم کې د یو غوره اګر په ښه کار وکړي. په را تلونکي نژدې وخت کې به په دې وتوانېږي چې د افغانستان لپاره هم سینمايي فلمونه جوړ کړي. سېلاب په دې هڅه کې دی چې څنگه وکولای شي، د افغانستان سینما ته وده ور کړي. او په را تلونکي کې په افغانستان کې د ښه سینمايي فلمونو ننداره کول پیل او ډېر مینه والو را پیدا کړي. د نومړي د خوښې فلموي ستوري په هندي فلمونو کې شارو خان او په پښتو فلمونو کې، جهانگیر خان په گوته کوي. د هغوی ټول اګونه ورته په زړه پورې دي، کله یې چې نوی فلم را شي د دوی په خاطر یې ضرور گوري، خوند او پند ترې اخلي. او کولای شي په ډېر کم وخت حتی

په يوځل ليدو هم د دوی تقليد له ځانه سره وکړي. خو
 اباسين سېلاب وايي. دا يې يو لوی ارمان دی چې په
 فلمي نړۍ کې د ستوري په شان وځلېږي او مينه وال
 يې د اوس په پرته لا زيات شي. ورسره د تمثيل په
 بارک کې هم ډېره خوشبينې بنسټ او وايي: که وشول
 په را تلونکي وخت کې به د خپل تمثيل کولوو ته لا
 ډېر وخت وکړي. سېلاب اوس په شمشاد تلویزيون کې
 ځينې تفرحي خپرونې په مخ وړي، چې زياته برخه يې
 په کې د تمثيل کول دي، او دی هم له تمثيل کولو سره
 ډېره مينه لري، د داسې تمثيل کولو وړتيا لري چې
 ډېرې تمثيل کونکي او د د تمثيل مينه وال به يې ځای
 ونه نيسي. په اوس وختو کې يې ډېر وخت تمثيل ته
 ورکړی. نه يوازې تمثيل او فلم جوړلو سره مينه او
 علاقه لري، ورسره د گڼ شمېر شاعرانو بنکلي نظمونه
 غزلې او شعرونه هم ډېکومه کوي، چې په دې سره يې
 لا د اواز مينه والو په څو برابره زيات شوي، تل هڅه
 کوي داسې انتخاب وکړي، چې له احساس ډگ پيغام
 ولري، تر ډېره يې خلک خوښ کړي، لومړی پرې د ده او
 بيا د اورېدونکو او مينه والو زړه پرې اوبه وڅښي. د
 شعر په بوله مانا، ترڅ او ډيزاين غور کوي. ښه په شوق

يې له ځانه سره په څو څو ځله تکراروي، کله چې په
دې وپوهېږي چې اوس يې اورېدونکي د زړه له تله
خوښوي، يو ډول اثر پرې کولای شي. مخکې له دې چې
انتخاب يې کړي، له هغه شاعرانو ملگرو سره پرې
مشورې کوي، چې په شعر او شعارې ډېر ښه پوهېږي، د
هغوی په انتخاب او بيا يې د ويلو ترڅ په خپله روته
برابروي. په داسې انداز يې وايي لکه څرنگه چې د شعر
له لوستلو سره ښايي. ډېر زيات شعرونه يې دېکومه
کړي، چې اختر په نامه دېکولمه کړی شوی شعر يې ډېر
زړه جذبونکی، او د دې د ښې وړتيا ثابونکی دی. د دې
شعر دېکومې په مينه والو او اورېدونکو څه بيل شان
اغېز وکړ، ډېرېو خلکو د يو رېښتني صحنې ليدل
انځورول، او خورا مينه يې ورسره پېده کړه. دېته ورته
ډېر نور شعرونه يې هم په ډېر لوړ او مناسب انداز سره
دېکومه کړي، چې د هر يو خوند يې د يو بل په پرتله
زيات دی. د خلکو په زړونو کې يې ځای نيولی او د بيا
ځل اورېدو لېوالتيا يې ښيي. همدا دی چې ډېری
شاعران د افغانستان جنگ له اباسين نه مشر گڼي او
بيا وايي چې: دی په ښه طريقه کولای شي، د تېرو
بدامنو وختونو انځورنه مينه والو ته په شه شان سره

وړاندې کړي، دا ورته وښايي چې دغې ناخوالو افغانان
 څنگه کړولي، ورسره دا هم ورته ښايي، چې څنگه
 کولای شو دې جنگ جگړو ته د پټای نکی کېږدو، او
 سوله را ولي. لکه مخکې چې مو یادونه وکړه، اباسين
 سېلاب هم فلمي ستوری دی ورسره یو تکړه
 سندرغاړی هم دی، د سندرو ویلو پوره وړتیا لري؛ خو دا
 چې تر اوسه یې ډېرې کمې سندرې ويلي، علت یې د
 وخت نشتوالو ښي. دا چې په رسنيو کې هم کار کوي
 ورسره شاعر او ډېکومه کونکی هم دی، نه شي کولای
 په یو وخت کې ټول کارونه سرته ورسوي، که څه هم
 محلویشته به یې ورته جوړ کړی وي. خو وایي چې د
 رسمي چارو د زیاتېدو له امله د سندرو ویلو ته لاس
 رسی نه شي کولای. ځوان شاعر طاهر شرر صاپی یو
 ښکلې غزل یې په خپل خوږ اواز او د موسیقۍ په ساز او
 سرور سره، پوښلې اورېدونکو ته وړاندې کړه. د سندرو
 په هنر کې همدا سندره وه چې سېلاب یې په یو ستر
 شهرت ونازاوه. دا غزل چې شرر صیب: په کوم انداز
 لیکلی او څه انځور یې پکې نغښتي، سېلاب بیا
 اورېدونکو ته داسې روښان کړی، چې په همغه انداز چې
 شاعر به غوښتل زمزمه کړی. چې مطلقه یې داسې ده،

ځواني دې رانه وخوره لونگه ځوانيمرگه غنم غوندي
 رېبې مې ړنگه بنگه ځوانيمرکه کله چې خلکو دا سندره
 واورېده په زړه کې يې د اباسين سېلاب د دې هنر د
 پرمختگ لپاره هېلې زياتې شوې، داسې را تونکي يې
 ورته انتخاباوه چې نوموړی به په ډېرو سندرغاړو کې د
 غوره سندرغاړي لقب خپل کړي. شاعران او هنرمندان
 يې د دې لومړي قدم په اخيستو ډاډ ورکوي، که دی لا د
 خپل دې هنر ته وخت ورکړي، بې له شکه چې هنر به
 يې وده کوي، پرمختگ به کوي. او خپلو اهدافو ته په
 ډېر ژر ورسېږي، هڅه خوب چې يې د دې هنر په اړه
 ليدلی وي، تر ډېره به يې تعبير ته ورنژدې شي، حتی
 پوره به شي. اباسين سېلاب ۲۵ کاله عمر لري، اوس لا
 نوی ځوان دی، واده يې نه دی کړی؛ خو بيا هم په
 خپل هنر کې د پرمختگ لپاره يې پلار او وروڼه
 ډاډگېر نه ورکوي او تشويقوي يې.

نه وړو ز میلمی می زنی کښی نیل نه نه نی وې
 بایری می، ته بی ته بایری می، نه مگه بایری می،
 ته نه ره ری که ت بایری می، نه ده بی یات – سه نه ته
 بایری می قاتارلیق کوپ مه نه لی ک مه ده نی یه ت
 بایری می بولوش سوپی تی بی له ن، نه کښ قه دی می ی

ئىجتىمائىي مەدەنىيەت ھادىسىسى
ھېسابلىنىدۇ. ئۇ دۇنيادا مىلاد، قۇربان ھېيت،
چاغان قاتارىدا سانىلىدىغان تۆت چوڭ
بايرامنىڭ بىرىدۇر.

نەۋرۇز بايرىمىنىڭ ئىران ۋە تۇران دىيارلىرىدا
يېڭى يىل بايرىمى سۈپىتىدە ئۆتكۈزۈلۈۋاتقىنىغا
2600 يىلدىن ئاشقان بولۇپ، بۇ بايرامنى
ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەرنىڭ نوپۇسى ھازىر 400
مىليوندىن ئاشىدۇ. نورۇز بايرىمى
ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەردە شەكىللەنگەن نورۇز
مەدەنىيىتى ئاشۇ مىللەتلەرنىڭ ماددىي
مەدەنىيلىك بىلەن مەنىۋى مەدەنىيلىكىنىڭ
تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولۇپ كەلمەكتە.

ئېلىمىزدە قەدىمىي ۋە ئەنئەنىۋى مىللىي
بايراملارنىڭ بىرى بولغان نورۇز بايرىمىنى
ئۆتكۈزۈش ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، ئۆزبېك، تاتار،
تاجىك قاتارلىق قەدىمىي مىللەتلەرگە ئورتاق.

ئەجدادلىرىمىز قۇياش ئېتىقادچىلىقى
دەۋرىدە، «قۇياش ھارۋىدا ئولتۇرغان ئىلاھ بىزگە
كۆرۈنىدىغىنى ھارۋىنىڭ چاقى. ئىلاھ كۈندۈزى

ئاسماندا مېڭىپ يەرنى يورۇتسا، كېچىسى يەرنىڭ
تېگى بىلەن يەرنىڭ يەنە بىر چېتىگە ئۆتىدۇ. ئۇ
يەر تېگىدىن ئۆتكۈچە جىن - ئالۋاستىلار بىلەن
ئېلىشىپ، جەڭ قىلىدۇ، دېگەن ئەپسانىگە
ئىشەنگەن ۋە كېچىسى گۈلخان يېقىپ،
قۇياشنىڭ كۆتۈرۈلۈشىنى تىلەپ گۈلخاننى
دائىرە قىلىپ ئۇسسۇل ئويناپ، ئىبادەت قىلغان.
كېيىن ئىبادەت ۋاقتىنى تەدرىجىي
قىسقارتىپ، 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى، يەنى كېچە
بىلەن كۈندۈز تەڭلىشىدىغان كۈنگە توغرىلىغان.
شۇنىڭ بىلەن، ئەنئەنىۋى نورۇز بايرىمى
شەكىللەنگەن.

نەۋرۇز يېڭى يىل بايرىمىدۇر. ئەجدادلىرىمىز
نورۇزنى قۇتلۇق كۈن، دەپ بىلىپ، زور تەنتەنە
بىلەن ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن. نورۇزنىڭ
كىرىش ۋاقتى شەمسىيە كالىپندارى بويىچە يىل
ئاخىرلىشىپ، يېڭى يىل كىرگەن كۈنگە، مىلادى
كالىپندارى بويىچە 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى، يەنى، كۈن
بىلەن تۈن تەڭلەشكەن كۈنگە توغرا كېلىدۇ. شۇڭا،
ئەجدادلىرىمىز بۇ كۈننى يىل بېشى قىلىپ

تاللاپ، ئۇنىڭغا نورۇز (يېڭى كۈن، يىل يېڭىلانغان كۈن)، دەپ ئات قويغان.

نەۋرۇز ئەنئەنە بايرىمىدۇر. كىشىلەر باھار پەسلىگە ئۇلىشىپ، ئوۋغا چىقىش، مال – ۋارانلىرىنى كۆكلەمگە كۆچۈرۈش، تېرىقچىلىققا كىرىشىشتىن ئاۋۋال ئىش – ئوقىتىگە ئوڭۇشلۇق، بەرىكەت، تۇرمۇشىغا ئاسايىشلىق، بەخت تىلەپ بۇ بايرامنى تەنتەنىلىك ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن.

نەۋرۇز تەبىئەت ۋە گۈزەللىك بايرىمىدۇر. بۇ تەبىئەت قىشلىق ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ جانلىنىشقا باشلىغان، ئەگىز سۈيى ئېقىپ تاغ – ئېدىرلار، دەل – دەرەخلەر كۆكىرىشكە باشلىغان، كىشىلەرگە يېڭى ھاياتلىق ئۈمىدى بەخش ئېتىلگەن مەزگىلدۇر. شۇڭا، نورۇز بايرىمى ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەردە تەبىئەتتىن زوقلىنىش، تەبىئەتنى سۆيۈش، تەبىئەتنى گۈزەللەشتۈرۈش ئۈچۈن ئەتىيازلىق كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش ئادىتى شەكىللەنگەن.

نەۋرۇز ئەمگەك بايرىمىدۇر. نورۇزدا ئاۋام سەپەرۋەر قىلىنىپ، ئېتىز - ئېرىقلار، باغلار، يوللار، ھويلا - ئاراملار تۈزەشتۈرۈلىدۇ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا تۇتۇش قىلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى ئەۋجىگە چىقىدۇ.

نەۋرۇز تەنھەرىكەت بايرىمىدۇر. نورۇز كۈنى كەڭرى مەيدانلاردا پەلۋانلار چېلىشىشقا چۈشۈپ، ئۆزلىرىنىڭ باتۇرلۇقى ۋە مەردلىكىنى سىنىسا، دالىلاردا چەۋەندازلار بەيگە، ئوغلاق تارتىشىشقا چۈشۈپ، ئۇچقۇر ئاتلىرىنى كۆز - كۆز قىلىشىدۇ؛ دارۋازلار مۇئەللەققە تارتىلغان دارغا چىقىپ، ماھارەت كۆرسەتسە، باقمىچىلار ياكى يۇرت كاتتىلىرى قوچقار، خوراز ۋە كەكلىك سوقۇشتۇرۇش، ئىت تالاشتۇرۇش قاتارلىق جاندارلار ئويۇنلىرىنى ئويۇشتۇرۇپ، ئاۋامنىڭ كۈڭلىنى ئاچىدۇ.

نورۇز ئەدەبىيات - سەنئەت بايرىمىدۇر. نورۇز كۈنى يەتتە يىاشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغانلارنىڭ ھەممىسى بايراملىق كىيىملىرىنى كىيىشىپ، يۇرت - مەھەللە

بويىچە قوزغىلىپ، مەنزىرىلىك جايلاردا
نورۇزغا ئاتاپ تەييارلىغان ھەرخىل ئويۇنلارنى
ئوينىدۇ. شائىرلار نورۇزنامىلەرنى ئوقۇشۇپ،
مۇتالىئە قىلىشىدۇ. ئەلنەغمىچىلەر « ئون
ئىككى مۇقام» كۈيلىرى، خەلق ناخشىلىرىنى
يىڭرىتىپ، سەھرا - دالىنى بايرام خۇشاللىقىغا
چۆمدۈرىدۇ. بۇنداق چاغلاردا ئۇسسۇل
ئوينىيالايدىغانلىكى ئادەم بەس - بەستە
ئۇسسۇلغا چۈشۈپ، سورۇننىڭ كەيپىياتىنى
ئەۋجىگە كۆتۈرىدۇ.

بۈگۈنكى كۈندە نورۇز ئامان - ئېسەنلىكنى،
سالامەتلىكنى، مەمۇرچىلىق، ئاسايىشلىقنى،
ئىناقلىق، ئۆملۈكنى تەشەببۇس قىلىدىغان،
ماھىر چەۋەندازلارنى، ئىلھامى قايناپ تۇرىدىغان
شائىر - قوشاقچىلارنى تاللايدىغان، باھالايدىغان،
ناخشا - مۇزىكا، ئۇسسۇل ۋە قىزىقچىلىقلار
بىلەن كۆڭۈل ئاچىدىغان، يېڭىلىقلارنى كۆرەك
قىلىدىغان، مۇقىملىقنى قوغداپ،
ۋە تەنپەرۋەرلىكنى ئۇرغىتىدىغان، كىشىلەرنى
ئىلىم - مەرىپەتكە ئۈندەپ، ئىناق جەمئىيەت

بەرىپا قىلىشقا يېتەكلەيدىغان، يىل بېشىدا
خۇشاللىق بىلەن كۈچ – ئىلھام توپلاپ، ئىشقا
پۇختا ئاتلىنىدىغان خاسىيەتلىك كۈن بولۇپ
قالدى.

ئەنئەنىلەردىن قارىغاندا، بۇ بايرامنىڭ ۋاقتى
ئىككى ھەپتە، يەنى، 15 كۈن قىلىپ بەلگىلەنگەن.
ھازىر كۆپرەك رايونلاردا ئۈچ كۈن ھېسابىدا
ئۆتكۈزۈلۈۋاتىدۇ.

19 – ئەسىردىلا ياۋروپا ئالىملىرى تەرىپىدىن
"يىپەك يولى" دەپ ئاتىلىشقا باشلىغان. ھازىر
شۇنداق دەپ ئاتىلىش ئادەتكە ئايلانغان ،
قەدىمكى چاغدا ئاسىيا بىلەن ياۋروپا
ئارىسىدىكى قۇرۇقلۇق قاتناش يولى ناھايىتى
ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. مانا شۇ يول توغرىسىدا
قەدىمكى چاغدىلا جۇڭگو تارىخچىلىرى ۋە يۇنان
روما ئالىملىرى مەلۇمات بەرگەن.

سىماچيەن (مىلادىدىن 145 – يىل بۇرۇن
تۇغۇلغان) "تارىخى خاتىرىلەر" ناملىق
ئەسىرىنىڭ "پەرغانە ھەققىدە قىسسە" ۋە سەنگو
(مىلادىنىڭ 32 – يىلى تۇغۇلۇپ 92 – يىلى

ئۆلگەن) "خەن سۇلالىسى يىلنامىسى غەربىي
 رايون ھەققىدە قىسسە" بابلىرىنى يازغاندا
 مىلادىدىن ئىككى ئەسىر بۇرۇن غەربىي رايونغا
 ئىككى قېتىم كېلىپ كەتكەن (مىلادىدىن 130
 يىل بىر قېتىم ، مىلادىدىن 115 يىل بۇرۇن بىر
 قېتىم) مەشھۇر سەيياھ ۋە دىپلومات جاڭ
 چيەننىڭ خەن سۇلالىسىنىڭ (مىلادىدىن
 207 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ
 220 – يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) پىيادى شاھى
 خەن ۋۇدېغا (مىلادىدىن 140 يىل بۇرۇنقى
 چاغدىن مىلادىدىن 87 يىل بۇرۇنقى چاغىچە
 پىيادى شاھ بولغان) غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ
 ئەھۋالى ھەققىدە بەرگەن مەلۇماتىدىن
 پايدىلانغان. جۇڭگونىڭ ئەنە شۇ قەدىمكى
 تارىخى يىلنامىلىرىغا ئاساسلانغاندا ،
 دۇنيانىڭ شەرقىدىن غەربىگە بارىدىغان
 خەلقئارا قۇرۇقلۇق قاتناش يولى جەنۇبىي ۋە شىمالى
 يول دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. قەدىمكى چاغدا
 شەرقى ئاسىيادىكى ئەڭ چوڭ دۆلەتلەرنىڭ
 بىرى بولغان جۇڭگونىڭ پىيادى خەن چاڭئەن
 (ھازىرقى شىئەن) دىن غەربتىكى روما

ئېمپىرىيىسىگە بارىدىغان يول گەنسۇدىكى
 خېشى كارىدۇرى ئارقىلىق داشاتا (دۇڭخۇاڭ) غا
 ئېلىپ كېلىدۇ. داشاتادىن غەرىپكە قاراپ ماڭغاندا،
 يول ئىككى ئاچىغا بۆلۈنىدۇ. بۇ ئاچا يولنىڭ بىرى
 داشاتانىڭ غەربىي شىمالىدىكى لولان
 ئارقىلىق لوپنورغا ئۆتۈپ قارا قۇرۇم تىزمىلىرىنى
 بويلاپ خوتەنگە بارىدۇ. خوتەندىن چىقىپ
 غەربىي شىمالغا قاراپ ماڭغاندا يىاركىندكە بارىدۇ.
 ئاندىن كېيىن پىامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ
 ئافغانىستاندىكى بەدەخشان ئارقىلىق ئامۇ
 ۋادىسىغا بارىدۇ. بۇ يەردىن غەرىپكە قاراپ ماڭغاندا
 ئىران، ئىراق ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارغىلى
 بولىدۇ. مانا شۇ يول جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ.
 داشاتادىن غەرىپكە قاراپ ماڭغاندا ئىككى ئاچىغا
 بۆلۈنگەن يولنىڭ يەنە بىرى لولاننىڭ
 شىمالىدىن ئۆتۈپ قۇمۇلغا ئېلىپ بارىدۇ.
 ئاندىن كېيىن قۇمۇلدىن تۇرپانغا ئۆتۈپ تەڭرى
 تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي تىزمىسىنى بويلاپ
 غەرىپكە ماڭغاندا قارا شەھەر، كۇچار، ئاقسۇ ئارقىلىق
 قەشقەرگە بارىدۇ. قەشقەردىن چىقىپ غەرىپكە

ماڭغاندا پيامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ پەرغانە ،
سوغدى ، خارەزمى (ھازىرقى سوۋېت
ئىتتىپاقىدىكى ئۆزبېكىستان ئىتتىپاقداش
جۇمھۇرىيىتىدە) ئارقىلىق ئالانلار
مەملىكىتىگە (كاسپى دېڭىزىنىڭ غەربىي
شىمالىدا) بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ، جەنۇبقا
قاراپ مېڭىپ ئىرانغا ئۆتۈپ غەربكە بۇرۇلۇپ
ماڭغاندا مىسۇپوتامىيە (ئىراقتىكى دىحلى ۋە
فىرات ۋادىسى) ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارىدۇ. بۇ
يول – شىمالىي يول دەپ ئاتىلىدۇ. مانا شۇ
يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان يوللارنىڭ ئاساسى
تۈگۈنلىرى ھونلار دەۋرىدىن تارتىپ
(مىلادىدىن بىرنەچچە ئەسىر بۇرۇن) ئۇيغۇرلار ۋە
ئۇلارنىڭ قېرىنداشلىرى ياشايدىغان رايونلاردا
(تارىم ئويمانلىقى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا ، غەربىي
ئاسىيادا) ئىدى. ئوچۇقراق ئېيتقاندا ، ئاسىيانىڭ
شەرقىدىكى دۆلەتلەر (چاۋشيەن ، جۇڭگو) بىلەن
ياۋرۇپا ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى
(ئىقتىسادى ، مەدىنى ، سىياسىي ئالاقىلارنى)
باغلايدىغان خەلقئارا سودا يولىغا ھونلار ، تۈركلەر ،

ئۇيغۇرلار ھۆكۈمران بولۇپ كەلگەن. خەلقئارا سودا يولىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن جۇڭگو بىلەن ھۇنلار ئارىسىدا، تۈركلەر بىلەن ئىران ئارىسىدا، ئۇيغۇرلار بىلەن تىبەت خانلىقى ئارىسىدا ئۇرۇشلار يۈز بەرگەن.

چۈنكى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى قاتناش يولىغا قايسى دۆلەت ھۆكۈمران بولسا شۇ دۆلەت خەلقئارا سودىدىن نۇرغۇن پايدىنى قولغا كىرگۈزگەندىن تاشقىرى، سىياسى جەھەتتىن مۇئەزرىتى تەسىرىنى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپاغا ئۆتكۈزۈشتە شۇ خەلقئارا يول ئارقىلىق ئۆز مەقسىتىگە يېتەتتى. يۇنان يازغۇچىلىرى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا قۇرۇقلۇق يولى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىشكە ئەھمىيەت بەرگەن. شۇ خەلقئارا يول ئارقىلىق ئەڭ قەدىمكى چاغدىن باشلاپ خوتەننىڭ يىپەك ماللىرى (مىلادىدىن 4 ئەسىر بۇرۇن) ئىچكى ئۆلكىلەردىن چىقىدىغان يىپەك ماللار (مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن) يۇنانىستانغا، رومغا ئېلىپ بېرىلاتتى. رومالىقلار بارغانسېرى

يىپەك ماللارنى ئومۇميۈزلۈك ئىشلىتىدىغان بولدى. شۇ سەۋەبتىن مىلادىنىڭ بىرىنچى ئەسىرىدە ياشىغان يۇنانلىق چوڭ سودىگەر مائىسىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيالىقلاردىن ياللاپ ئالغان سودا گۇماشتىلىرى خەلقئارا سودا يولىنى تەكشۈرۈپ چىققان.

يۇنان يازغۇچىسى مارتىيۇس (مىلادىنىڭ بىرىنچى ئەسىرىدە ياشىغان) يازغان ئەسىرىدە مائىس ئىگىلىگەن ماتېرىيالدىن پايدىلىنىپ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى تونۇشتۇرغان. يۇناننىڭ مەشھۇر جۇغراپىيە ئالىمى كىلاۋدى پىتولمى (مىلادىنىڭ 2 - ئەسىرىدە ياشىغان) ماريىنوس بەرگەن مەلۇماتقا ئاساسلىنىپ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى تۆۋەندىكىچە كۆرسەتكەندى :

پىتولمىنىڭ كۆرسىتىشىچە بۇ يول ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىن باشلىنىپ سۈرىيە ، ئىراق (مىسوپوتامىيە ۋادىسى) ئىران ، ئافغانىستانغا ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن

شىمالغا بۇرۇلۇپ تاش مۇنار (بۇ تاش مۇنار
 تاغلاردىن ئالاي ۋادىسىغا چىقىش جايىدا
 بولسا كېرەك) دىن ئۆتۈپ سىرىسلەر ئىل
 (يۇنانچە سۆز بولۇپ، يىپەك ئېلى دېگەن بولىدۇ) گە
 (تارىم ئويمانلىقى) ئېلىپ بارىدۇ. يۇنان ئالىمى
 پىتولمىنىڭ مەلۇماتى جۇڭگو
 تارىخچىلىرىنىڭ "جەنۇبىي يول" دەپ
 ئاتىغان يولىغا توغرا كېلىدۇ. يۇقىرىدىكى
 مەلۇماتلار ھونلار دەۋرىدە (مىلادىدىن 240 يىل
 بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 216 –
 يىلىغىچە داۋام قىلغان) جۇڭگو ۋە يۇنان
 يازغۇچىلىرىنىڭ بەرگەن مەلۇماتى.
 تۈرك خانلىقى دەۋرىدە (مىلادىنىڭ 552 –
 يىلىدىن 745 – يىلىغىچە) شەرقتىن غەربكە
 بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى توغرىسىدا
 جۇڭگونىڭ "سۈي سۇلالىسى يىلنامىسى، پېنجۈي
 ھەققىدە قىسسە" دىمۇ مەلۇمات بېرىلگەن. شۇ
 يىلنامىغا كۆرە دۇنيانىڭ شەرقىدىن غەربىگە
 بارىدىغان يول ئۈچ تارماقتىن ئىبارەت. بۇ ھەقتە
 يىلنامىدا مۇنداق مەلۇمات بېرىلگەن:

سۈي سۇلالىسى (مىلادىنىڭ 504 - يىلىدىن
 612 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) نىڭ پىئادى شاھى
 يىئاڭدېنىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 605 -
 يىلىدىن 618 - يىلىغىچە) غەربىي رايوندىكى
 دۆلەتلەرنىڭ سودا ئەلچىلىرىنىڭ كۆپچىلىكى
 ھازىرقى گەنسۇدىكى چاڭيىغا كېلىپ جۇڭگو
 بىلەن سودا ئىشلىرىنى يۈرگۈزگەن. مانا شۇ
 مۇھىم ئەھۋالنى ھېسابقا ئالغان يىئاڭدې پىخۈي
 ئاتلىق كىشىنى جۇڭگو تەرەپتىن سودا
 ئىشلىرىغا مەسئۇل قىلىپ تەيىن قىلغان.
 پىخۈي چاڭيىغا كەلگەن چەت ئەل سودىگەرلىرى
 بىلەن بولىدىغان مۇئامىلىدىن پايدىلىنىپ
 غەربىي رايوندىكى (تارىمىدىن ئالغاندا ئوتتۇرا
 ئاسىيانى، كەڭ مەنىدىن ئالغاندا شەرقىي
 تۈركىستاندىن تارتىپ ياۋروپاغا چە بولغان
 جايلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) دۆلەتلەردە
 ياشايدىغان خەلقلەرنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرى
 ئۇلارنىڭ دۆلىتىدىكى يوللار، تاغلار، دەريالار،
 خەتەرلىك ئۆتكەللەر (يول ئۆتكەللىرى)
 توغرىسىدا مەمۇمات توپلىغان. پىخۈي
 توپلىغان ماتېرىياللىرىغا ئاساسلىنىپ

"غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ خەرىتىسى" ناملىق ئۈچ جىلدىلىق ئەسەر يازغان. مانا شۇ ئەسەردە مۇنداق دىيىلگەن: "داشاتادىن غەربكە قاراپ مېڭىپ كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا كىرىشىدە ئۈچ يول بار... بۇ يوللارنىڭ بىرى شامالى يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول قۇمۇل، بارىكۆل، تۇرالار (ئۇيغۇرلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا) ياشايدىغان جايلار (قۇمۇلنىڭ غەربىدىن تارتىپ ئېلى ۋادىسىغىچە بولغان جايلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئا) ئارقىلىق تۈرك خانلىقىنىڭ ئوردىسىغا (غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ تالاس دەرياسى بويىدىكى ئوردىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا) ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا چۇ دەرياسىدىن ئۆتۈپ شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىگە، كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارىدۇ. يوللارنىڭ يەنە بىرى ئوتتۇرا يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول - تۇرپان، قاراشەھەر، كۇچار، قەشقەر ئارقىلىق ئۆتىدۇ. قەشقەردىن چىقىپ غەربكە قاراپ ماڭغاندا پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ پەرغانە، تاشكەنت، سەمەرقەنت، كىيېۋ، بۇخارا، مەرۋىدىن ئۆتۈپ ئىران ئارقىلىق كاسپى

دېڭىزىنىڭ بويىغا بارىدۇ. يوللارنىڭ يەنە
 بىرى جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول پىچان
 ، خوتەن ، قاغالىق ، تاشقورغاندىن ئۆتۈپ پىامىر
 تاغلىرىدىن ئېشىپ ۋاخان (ئافغانىستاندا)
 توخارىستان (ئافغانىستان) ، ئىپتىلىت (ھازىرقى
 پاكىستان ، شىمالى ھىندىستان) ، بامىيان
 (ئافغانىستاندا) ، كىبود (سەمەرقەنتنىڭ غەربىي
 شىمالىدا) ئارقىلىق شىمالىي ھىندىستانغا
 ئېلىپ بارىدۇ. بۇ يەردىن غەربكە قاراپ يۈرگەندە
 كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارغىلى بولىدۇ. بۇ
 ئۈچ يول بويىدىكى دۆلەتلەرنىڭ ھەربىرىنىڭ
 ئۆزلىرى ماڭىدىغان يوللىرى بولۇپ ، شىمالدىن
 جەنۇبقا قاتنايدۇ..... قۇمۇل ، تۇرپان ، پىچان غەربىي
 رايونغا بارىدىغان يوللارنىڭ دەرۋازىسى بولۇپ ،
 داشاتا بولسا ناھايىتى مۇھىم ئۆتكەل". پىجوي
 تەسۋىرلىگەن يوللار ، تۈرك خانلىقى دەۋرىدىكى
 (552 – 745) خەلقئارا سودا يوللىرى بولۇپ ، بۇ يوللار
 غەربىي شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىنىڭ
 پىتايەختى كونىستانتىنپول (ھازىرقى ئىستانبۇل)
 دىن تارتىپ شەرقتە كۈرىيىگىچە (ھازىرقى

چاۋشيەنگىچە) بارىدىغان يول ئىدى.
پى-جۈيتىنىڭ "غەربىي رېيۇندا يېڭى دۆلەتلەرنىڭ
خەرىتىسى" ناملىق ئەسىرىدە خاتىرىلەنگەن
شىمالىي، ئوتتۇرا، جەنۇبىي يول دەپ ئاتالغان ئۈچ
يولنىڭ ئاساسى لېنىنىسى ۋە تۈگۈنلىرى بولغان
رايونلار (كاسپى دېڭىزىنىڭ شەرقىي ۋە
شىمالىي قىرغاقلىرىدىكى جايلار، ئوتتۇرا
ئاسىيا، ئافغانىستان، تارىم ئويمانلىقى، جۇڭغار
ئويمانلىقى) تۈرك خاقانلىقىنىڭ
تېرىتورىيىسى ئىچىدە بولۇپ، شۇ چاغدىلا
تۈركلەر خەلقئارا سودا يولىنىڭ خوجايىنى ئىدى.

2. شەرق مەلىكىسى توغرىسىدا [تەھرىر]
يېقىنقى يىللاردىن بېرى بەزى ئالىملار (چەت
ئەل ئالىملىرىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) قەدىمكى
خوتەننىڭ يىپەك توقۇمىچىلىقى ھەققىدە
مۇلاھىزە يۈرگۈزگەندە تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى
ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ئاتالمىش "شەرق
مەلىكىسى" دەيدىغان رىۋايەتنى كۆتۈرۈپ
چىقىپ، خوتەنگە پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرىغىنى
شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو مەلىكىسى) نىڭ

ئېلىپ كەلگەنلىكى ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن خوتەندە
 پىلىنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى سۆزلەيدىغان
 بولۇپ قالدى. بۇرىۋايەتلەرنى راستقا ئايلاندۇرۇشقا
 ئۇرۇنىۋاتقانلار رەت قىلغىلى بولمايدىغان
 تارىخى پاكىتلاردىن كۆز يۇمۇپ ، خوتەنگە پىلە
 قۇرۇتىنىڭ ئۇرىقىنى مىلادىنىڭ 440 –
 يىللىرى خوتەن خاقانى ۋىحاييا جاۋا (بۇ بۇددا
 دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان خوتەن
 ئۇيغۇرلىرىنىڭ بوددىست ھىندىچە ئىسمى
 بولسا كېرەك) غا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىسى
 ئېلىپ كەلگەن ، شۇنىڭدىن كېيىن خوتەندە
 يىپەك توقۇمىچىلىقى پەيدا بولغان دىيىشىدۇ.
 ئۇلارنىڭ بىردىنبىر ئاساسلىنىدىغان
 دەسمايىسى ، جۇڭگو تارىخىدا ئۆتكەن مەشھۇر
 بۇددىست شۇەنجاڭ (مىلادىنىڭ 602 – يىلى
 تۇغۇلۇپ 667 – يىلى ئۆلگەن) نىڭ "ئۇلۇغ تاڭ
 دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى"
 ناملىق ئەسىرىدىكى شەرق مەلىكىسى
 توغرىسىدىكى رىۋايەت.
 شۇەنجاڭ ھىندو بۇددىزىمىنى ئۆگىنىش ۋە

تەتقىق قىلىش ئۈچۈن ھىندىستانغا بېرىپ 19
يىل (مىلادىيەنىڭ 627 - يىلىدىن 645 -
يىلىغىچە) تۇرغان. ئۇ لوياڭغا قايتىپ
كەلگەندىن كېيىن ، ئوتتۇرا ئاسىيا ، ھىندىستاندا
كۆرگەن - بىلگەن ، ئاڭلىغانلىرىغا ئاساسلىنىپ
"ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت
خاتىرىسى" دېگەن ئەسەرنى بىيەنجى دېگەن
كىشىنىڭ ياردىمى بىلەن تۈزۈپ چىققان .

"ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت
خاتىرىسى" ناملىق ئەسەرگە شۇەنجاڭنىڭ
ئېيتىپ بېرىشى بويىچە (ھىندى ، تىبەت
رىۋايەتلىرى ئاساسىدا) خوتەن خانى ۋىحاييا جاۋاغا
ياتلىق بولغان شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو
مەلىكىسى) خوتەنگە كېلىدىغان چاغدا باش
كىيىمىنىڭ ئىچىگە پىلە قۇرتىنىڭ
ئۇرۇقىنى يوشۇرۇپ چېگرادىن ئۆتكەنمىش .
چېگرادىكىلەر مەلىكىنىڭ باش كىيىمىنى
تەكشۈرۈشكە جۈرئەت قىلالمىغان . مەلىكە
خوتەنگە كەلگەندىن كېيىن پىلىنى ئۆستۈرگەن .
بۇنى كۆرگەن ۋەزىرلەر خوتەن خانىغا: بۇ قۇرۇتلارنى

كۆيدۈرۈۋېتەيلى ، بولمىسا ئۇ ئەجدىرھاغا
ئايلىنىشى مۇمكىن ، دەيدۇ. ئەمما مەلىكە پىلە
قۇرۇتىنى يوشۇرۇن ھالدا بېقىپ ئۆستۈرۈپ
ئۇنىڭدىن چىققان يىپەكتىن شايى – دۇردۇن
توقۇپ ، كىيىم – كېچەك تىكىپ كىيىپتۇ. بۇنى
كۆرگەن خوتەن خانى پىلە قۇرۇتىنى ئۆستۈرۈشكە يول
قويۇپتۇ.

بۇرىۋايەتنىڭ تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى ئۇيغۇن
كەلمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن
مىلادىنىڭ 440 – يىلى خوتەن خانىغا ياتلىق
قىلىنغان (بولغان) شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو
مەلىكىسى) پىلە قۇرۇتىنى خوتەنگە ئېلىپ
كېلىشتىن ئاز دېگەندە 800 يىل بۇرۇن
(مىلادىدىن 4 ئەسىر بۇرۇن) خوتەندە يىپەك
توقۇمىچىلىقىنىڭ تەرەققىي قىلغانلىقىنى ،
ياۋرۇپادىكى رومالىقلارنىڭ خوتەندە توقۇلغان
يىپەك ماللارنى ئەتىۋالاپ ، ئۇنىڭدىن كىيىم –
كېچەك كىيگەنلىكىنى ، شۇ چاغلاردا تېخى
جۇڭگودىن چىقىدىغان يىپەك ماللارنى
بىلمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدىغان

پىاكىتلارنى كەلتۈرۈش ئارقىلىق "خوتەنگە پىلە
قۇرۇتتىنىڭ ئۇرۇقىنى شەرق مەلىكىسى ئېلىپ
كەلگەن" دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىش لازىم.

ئاتالمىش "شەرق مەلىكىسى" توغرىسىدىكى
يىالغان رىۋايەتنى رەت قىلىش ئۈچۈن قەدىمكى
چاغلاردا رومالىقلارنىڭ جۇڭگونىڭ يىپەك
ماللىرىنى تېخى بىلمىگەن ۋە ئۇنى كۆرمىگەن
چاغدا، ئەڭ دەسلەپ قايسى خەلقلەر توقىغان
يىپەك ماللارنى بىلىدىغانلىقى ۋە ئۇ ماللاردىن
كىيىم - كېچەك كىيگەنلىكى توغرىسىدا
مەلۇمات بېرىش ناھايىتى مۇھىم مەسىلە.

قەدىمكى چاغدىكى يۇنان ۋە روما ئالىملىرىدىن
كىتسىئاس (مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن ئۆتكەن)،
سىترا بون (مىلادىدىن 54 يىل بۇرۇن تۇغۇلۇپ
مىلادىنىڭ 24 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن)،
خوبلىئوس ۋىيگىلى مارۇ (مىلادىنىڭ 50 -
يىللىرى ئۆتكەن)، روما تارىخچىسى فىلوروس
(مىلادىنىڭ 50 - يىللىرى ئۆتكەن)، فىلىپپى
(مىلادىنىڭ 23 - يىلى تۇغۇلۇپ 79 - يىلى
ئالەمدىن ئۆتكەن)، كىلاۋدى پىتولمى

(مىلادىنىڭ 2 - ئەسىرلىرىدە ئۆتكەن)
قاتارلىقلار ئۆزلىرىنىڭ يېزغان ئەسەرلىرىدە
تارىم ئويمانلىقىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يۇرتىنى
(خوتەننى ئاساس قىلغان) يۇنان تىلىدا
"سىرىسلار دۆلىتى" (يىپەك دۆلىتى) دەپ
يېزىشقان.

ياۋرۇپالىقلاردىن تۇنجى قېتىم يىپەك دۆلىتى
("سىرىسلار دۆلىتى") توغرىسىدا مەلۇمات
بەرگەن. يۇنان ئالىمى كىتسىئاس بولۇپ، ئۇ
مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن "سىرىسلار
دۆلىتى" دېگەن نامنى تىلغا ئالغان.

يۇنان ئالىملىرىدىن سىتىرابون "ساياھەت
خاتىرىسى" ناملىق ئەسىرىنى يېزغاندا
(مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن) ئۇلۇغ
ئىستىلاچى ئالىكاندىر ماكىدونىكى
(ئىسكەندەر زۇلقەرنەينى) نىڭ مىلادىدىن 328
يىل بۇرۇن ئالەمدىن ئۆتكەن مەشھۇر
سەركەردىسى ئۇنىسكىرىيىتوسنىڭ
خاتىرىسىدىن پايدىلانغان. ھىندىستانغا
كەلگەن ئۇنىسكىرىيىتوس ئۆزى يېزغان خاتىرىدە

ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا يۇرتى بولغان تارىم
ئويمانلىقىنى "سىرىسلار دۆلىتى" ("يىپەك
دۆلىتى") دەپ يازغان. "سىرىسلار دۆلىتى"
(يىپەك دۆلىتى) توغرىسىدا يۇنان ۋە روما
يازغۇچىلىرى ئىچىدىن مىلا، پىلىينى،
مارىسىللىنوس، پىتولمى قاتارلىقلارنىڭ
بەرگەن مەلۇماتى بىرقەدەر تەپسىلىي راق ۋە ئېنىقراق.

روما يازغۇچىسى مىلا "مىلادىنىڭ 50 –
يىللىرى ئۆتكەن"، "ئاسىيانىڭ شەرقىدە
ھىندىلار، سىرىسلىقلار، سىتسىلىكلەر³
ياشايدۇ. ھىندىلار بولسا جەنۇبتا، سىتسىلىكلەر
بولسا ئەڭ شىمالدا، سىرىسلار بولسا مانا شۇ
ئىككىسىنىڭ (سىتسىلىكلەر بىلەن
ھىندىلار – ئا) ئوتتۇرا قىسمىدا ياشايدۇ...
سىرىسلىقلار دۇنيادا تەڭرىشى تېپىلمايدىغان
سەمىمى، سادىق ئادەملەر، ئۇلار سودا
ئىشلىرىغا ئۇستا بولۇپ، سودا قىلغاندا يۈزمۇيۈز
تۇرۇپ سۆزلەشمەيدۇ. ماللىرىنى قۇملۇققا قويۇپ –
قويۇپ كەينىنى قىلىپ تۇرىدۇ" [1] دەپ يازىدۇ.
مىلانىنىڭ سىرىسلىقلار توغرىسىدا بەرگەن

مەلۇماتى. ئەمەلىيەتكە دەلمۇدەل ئۇيغۇن كېلىدۇ. بۇنىڭدا، دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان ئۈچ مۇھىم نۇقتا بار. (1) مىلا ئېيتقاندا، ىندىستان سىرىسلىقلار (ئۇيغۇرلار - ئا)نىڭ يۇرتى تارىم ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. [2] مىلا "سىرىسلىقلار سودا قىلغاندا، يۈزمۇيۈز تۇرۇپ سۆزلەشمەيدۇ. مالنى قۇملۇققا قويۇپ - قويۇپ، كەينىنى قىلىپ تۇرىدۇ" دەيدۇ. بۇنداق ئەھۋال قەدىمكى چاغلاردا تۈركى خەلقلىرىدە ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن "تىلىسىز سۇدا"نى كۆرسىتىدۇ. [3] مىلا "سىرىسلىقلار مالنى قۇملۇققا قويىدۇ" دەيدۇ. مىلا ئېيتقان قۇملۇق تارىم ئورمانلىقىدىكى قۇملۇق - چۆلنى كۆرسىتىدۇ. جۇڭگونىڭ ئاساسى تېرىتورىيىسى بولغان ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە قۇملۇق چۆل يوق. بۇنى جۇغراپىيىدىن ئاددى ساۋادى بار ئادەملەرنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ.

تەبىئەتشۇناس رىم يىتازغۇچىسى پىلىينى "تەبىئەت تارىخى" ناملىق ئەسىرىدە "سىرىس دۆلىتى" ("يىپەك دۆلىتى") توغرىسىدا مەزمۇنى

مىلا بەرگەن مەلۇماتقا ئوخشايدىغان مەلۇمات
بېرىدۇ. پىلىمىنى مۇنداق دەپ يازىدۇ:
"سىرىسلىقلارنىڭ ئورمانلىرىدىن يىپەك
چىقىدۇ. دۇنياغا مەشھۇر... ئۇلار كىمخاپ، تاۋاق
— دۇردۇن توقۇپ روماغا ئېلىپ بېرىپ ساتىدۇ....
سىرىسلىقلار مۇلاھىم، تارتىنچاق
كېلىدۇ." [4] پىلىمىنى يەنە مۇنداق دەپ يازىدۇ:
"سىرىسلىقلار، بوي — تۇرقى جەھەتتە ئادەتتىكى
ئادەملەردىن ئېگىز، چاچلىرى قىزىل، كۆزلىرى
كۆك، ئاۋازلىرى جاراڭلىق كېلىدۇ. چەتتىن
بارغانلار، ئۇلارنىڭ تىلىنى بىلمەيدۇ. شۇنىڭ
ئۈچۈن ئۇلار بىلەن سۆھبەتلىشەلمەيدۇ. چەتتىن
بارغانلار، ماللىرىنى مەلۇم دەريانىڭ شەرقى
قىرغىقىغا ئېلىپ بېرىپ،
سىرىسلىقلارنىڭ ماللىرىنىڭ يېنىغا
قويىدۇ. ئەسلىدە بېكىتىلگەن باھا بويىچە مال
ئالماشتۇرۇلىدۇ." [5] پىلىمىنىڭ مەلۇماتىدىن
قارىغاندا، سىرىسلىقلارنىڭ يىپەك ماللىرى
روماغا ئېلىپ بېرىلىپ سېتىلىدىكەن. ئۇنىڭ
ئۈستىگە پىلىمىنىڭ، سىرىسلىقلارنىڭ
ئېرقى خۇسۇسىيەتلىرى توغرىسىدا بەرگەن

مەلۇماتى ناھايىتى يۇقىرى قىممەتكە ئىگە. بۇ،
 ئۇيغۇرلارنىڭ ئاق تەنلىك ئېرققا مەنسۇپ
 ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. جۇڭگونىڭ
 قەدىمكى تارىخچىلىرىمۇ، ئېرقى جەھەتتىن
 ئۇيغۇرلارغا بەكمۇ يېقىن بولغان ئويسۇنلارنى "كۆك
 كۆز، قىزىل چاچ" [6] دەپ يازغان بولسا،
 قىرغىزلارنى "چىرايى ئاق سۈزۈك، قىزىل چاچ،
 كۆزلىرى كۆك" [7] دەپ يازغان. پىلىپپىنى، رىم
 ئات سۆڭەكلىرىنىڭ ئەيشى – ئىشرەت، كەيپ
 – ساپىغا بېرىلىپ تۇرمۇشتا چىرىكلىشىپ،
 بايلىقلارنى ھەددىدىن ئارتۇق بىزۇپ – چېچىپ،
 ئەخلاقى جەھەتتە بەكمۇ بۇزۇلۇپ كەتكەنلىكى،
 ئۇلارنىڭ كىيىمىدىن كىيىملىرىنىڭ
 سىرىسلەر دۆلىتىدىن كېلىدىغان كىمخاپ
 تاۋار – دۇردۇنلاردىن تىكىلىدىغانلىقى،
 سىرىسلەر دۆلىتىدىن سېتىپ ئالىدىغان
 يىپەك ماللار ئۈچۈن رىم تىللالىرىنىڭ (ئالتۇن
 پۇللىرىنىڭ – ئا) سىرىسلىقلارنىڭ قولىغا
 چۈشۈپ كېتىدىغانلىقى توغرىسىدا
 ھەسرەتلىنىپ مۇنداق دەپ يازغان ئىدى:
 "دۆلىتىمنىڭ تىللالىرىدىن ھىندىستان

سىرىسلار دۆلىتى ۋە ئەرەپ يېرىم ئارىلى
قاتارلىق ئۈچ دۆلەتكە ھەريىلى ئاز دېگەندە يۈز
مىليون سىتىركىيىس (رىم تىللاسى) ئېقىپ
كېتىدۇ. مانا مۇشۇ پۇللار، دۆلىتىمدىكى ئەرلەر
بىلەن ئاياللار (ئاق سۆڭەكلەرنى دىمەكچى) نىڭ
بۇزۇپ – چېچىپ خەجلىشى ئۈچۈن كېتىدۇ.
[8] پىلىپپىنىڭ "تەبىئەت تارىخى" دىكى
مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا، روما ئاق سۆڭەكلىرى
ئۆزلىرىنىڭ ئەيشى – ئىشرەت، كەيپ –
ساپالىق تۇرمۇشىنىڭ ئېھتىياجىغا لازىم
بولىدىغان يىپەك ماللارنى سىرىسلىقلاردىن
ئالغان بولسا، دورا – دەرەمەك، ئۈنچە – يىاقۇتلارنى
ھىندىستاندىن، مەرۋايىتلارنى ئەرەبىستاندىن
ئالغان.

يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك ھەريىلى روما پۇلىدىن
يۈز مىليون سىيىسىرىكىيىس (رىم تىللاسى)
روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن
سىرىسلىقلاردىن سېتىپ ئالىدىغان يىپەك
ماللار، ھىندىستاندىن ۋە ئەرەبىستاندىن
ئالىدىغان دورا – دەرەمەك، ئۈنچە – يىاقۇت،

مەرۋايىتلار ئۈچۈن سەرپ بولغان. يونان ئالىمى
 كىلاۋدى پىيتۇلىمى "جۇغراپىيە" ناملىق
 ئەسىرىدە ، سىرىسلار دۆلىتى (يىپەك دۆلىتى)
 نىڭ تەبىئى شارائىتى ، قانداق خەلقلەر
 ياشايدىغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ
 : " سىرىسلار دۆلىتىنىڭ غەربىي چېگرىسى
 سىستىيە بولۇپ ، ئۇ ئىمماۋىس [9] تېغىنىڭ
 سىرتىدا ، شىمالى چېگراسى نامسىز يەر.....
 شەرقى چېگراسىمۇ نامسىز يەر. .... جەنۇبىي بولسا ،
 ھىندىستاندىكى گانگې دەرياسىنىڭ شەرقىي
 قىرغىقى بىلەن چېگرالىنىدۇ. " [10] پىيتۇلىمى ،
 سىرىسلار دۆلىتىنىڭ ئەتراپىنى ئوراپ
 تۇرىدىغان تاغلار توغرىسىدا مۇنداق دەپ
 يازىدۇ : " سىرىسلار دۆلىتىنىڭ تۆت
 تەرىپىنى.... تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ
 تېرىتورىيىسى ئىچىدە ئىككى چوڭ دەريا
 ئاقىدۇ. ئۇ دەريالارنىڭ بىرىنچىسى ئۇيغۇرداس ( )
 (دەرياسى بولۇپ ، ئۇ ئاۋشاتىستان ۋە ئاسمىران)
 تېغىدىن ئىبارەت ئىككى مەنبەدىن باشلىنىدۇ.
 دەريالارنىڭ ئىككىنچىسى باۋتىس دەرياسى
 بولۇپ ، ئۇكاسىيان ( ) ۋە ئوتتۇرۇ كورخۇس ( )

تېغىدىن ئىبارەت ئىككى مەنبەدىن باشلىنىدۇ. [11] يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىككى دەريانىڭ ئالدىنقىسى ئاقسۇ ياكى قەشقەر دەرياسى ، كېيىنكىسى ياركەنت (زەرەپشان) ياكى قارىقاش دەرياسىدىن باشقا دەريا ئەمەس.

پىتولىمى ئۇيغۇرداس دەرياسىنىڭ بويىدا ئۇيغۇرداس دۆلىتى بار دېگەن. پىتولىمىنىڭ ئۇيغۇرداس دېگىنى ، دەل ئۇيغۇرلارنىڭ يۇنان تەلەپپۇزىدا ئېيتىلىشى خالاس. يۇنان ئالىمى مارىسىمىللىنوس (مىلادىنىڭ 380 - يىلى ياشىغان) "تارىخنامە" ئاتلىق كىتابىدا : "شەرقتە سىرىسلەر ئېلى بار ، ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئېگىز تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. بۇ تاغلار بىر تۇتاش سوزۇلۇپ تەبىئى تۈسۈقنى شەكىللەندۈرىدۇ. سىرىملىقلار شۇنىڭ ئىچىدە ياشايدۇ. ئۇلارنىڭ يېرى تەكشى ، كەڭتاشا ۋە باي. غەربتە سېستىيە بىلەن چېگرالىنىدۇ. شەرقىي بىلەن شىمالدىن ئىبارەت ئىككى تەرىپى چۆللۈك ، تاغلىرىنىڭ ئۈستى (تەڭرى تاغلىرى بىلەن پىامىر تاغلىرى كۈزدە تۇتۇلسا كېرەك) يىل بويى قار بىلەن

قاپلىنىپ تۇرىدۇ. جەنۇبىي چېگراسى ھىندى ۋە
 گانگې دەرياسىغىچە بارىدۇ... تاغلىرىنىڭ
 ھەممىسى ئېگىز، يوللىرى تىك قىيالىق ئەگرى
 – بۈگرى كېلىدۇ. تاغلارنىڭ ئارىسى تۈزلەڭلىك،
 ئۇنىڭ تېرىتورىيىسى ئىچىدە ئۇيغۇرداس ۋە
 باۋتىس دەرياسىدىن ئىبارەت ئىككى دەريا
 ئاقىدۇ... سىرىسلەر تىج ياشايدۇ. ھەربىي قورال
 – يىراق تۇتمايدۇ. زادى ئۇرۇش قىلمايدۇ. مۇلاھىم،
 يىۋاش، قوشنا دۆلەتلەرنى پاراكەندە قىلمايدۇ.
 ئىقلىمى مۆتىدىل، ھاۋاسى ساپ، پىكىز،
 ئاسماندا بۇلۇت كۆپ بولمايدۇ. قاتتىق بوران
 چىقمايدۇ. ئورمانلىق ئىنتايىن كۆپ، ئورمانلىقتا
 ماڭسا ئاسماننى كۆرگىلى
 بولمايدۇ. [12] ماركسىلىيەنوس يەنە مۇنداق دەپ
 يازىدۇ: "سىرىسلىقلار ئاددى – ساددا ياشاشقا
 ئادەتلەنگەن. ئۇلار خالى جايدا ئولتۇرۇپ كىتاب
 ئوقۇپ كۈن ئۆتكۈزۈشنى ياخشى كۆرىدۇ. كىشىلەر
 بىلەن بېرىش – كېلىش قىلىشنى ئانچە
 ياقتۇرمايدۇ. چەت ئەللىكلەر چېگرادىكى دەريادىن
 ئۆتۈپ، ئۇ يەرگە يىپەك ياكى باشقا مال ئالغىلى
 بارسا، كۆزلىرى بىلەن بىر – بىرىگە بېقىشىپلا

باھاسىنى توختىتىدۇ. گەپلەشمەيدۇ، ئۇلارنىڭ يەر بايلىقى مول، باشقىلارغا ئېھتىياجى چۈشمەيدۇ "[13]يۇقىرىدا، يۇنان ۋە رىم ئالىملىرىنىڭ خاتىرىلىرىدىن كەلتۈرگەن پىاكىتلاردىن تۆۋەندىكى خۇلاسىنى چىقىرىش مۇمكىن:

مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇنقى ۋاقتىدىن تارتىپ ياۋرۇپالىقلار (يۇنان ۋە رىم) تارىم ۋادىسىدىكى ئۇيغۇرلار ئېلىنى، يىپەك ئىلى (سىرىسلەر ئېلى) دەپ تونىغان.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئورمانلىقىنىڭ تەبىئى شارائىتى (تاغلىرى، دەريالىرى، ئورمانلىرى، چۆللىرى، ئېقىلىمى) ئۇنىڭغا چېگرالىنىدىغان دۆلەتلەر ھەققىدە ئاساسەن توغرا مەلۇمات بەرگەن.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى ئەڭ قەدىمكى چاغلىرىدىن تارتىپ ياۋرۇپالىقلارنىڭ تارىم ئويمانلىقىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يىپەك ماللىرىنى ئىستىمال قىلغانلىقىنى كۈچلۈك پىاكىتلار ئارقىلىق ئېتىق ۋە تەپسىلىي چۈشەندۈرگەن.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئويمانلىقىدا
ياشايدىغان خەلقنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىنى ،
ئۇلارنى ئۆز نامى بىلەن (ئۇيغۇرداس) ئاتىغاندىن
تاشقىرى ، ئۇلارنىڭ ئىرقى جەھەتتىن قايسى
ئىرققا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنىمۇ ئىسپاتلاپ
بەرگەن.

ئەگەر ، سىرىس ئېلى دەپ ئاتالغان تارىم
ئويمانلىقىدا يىپەكچىلىك سانائىتى ئەڭ
قەدىمكى چاغلاردىن تارتىپ (مىلادىدىن
نەچچە ئەسىر بۇرۇن) تەرەققى قىلىمىغان بولسا ،
"جاھاننىڭ مەر - مەر شەھرى" دەپ ئاتالغان
رىمدىكى روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ يۇقىرى
سۈپەتلىك يىپەك ماللارغا بولغان ئېھتىياجىنى
قامدىيالىمىغان بولاتتى.

ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى چاغلاردا ، يىپەك
توقۇمىچىلىقىدا يۇقىرى سەۋىيىگە
كۆتۈرۈلگەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلار ئاز
ئەمەس. ئىچكى ئۆلكىلەردىكى خەنزۇلار يىپەك
توقۇمىچىلىقىدا ئۇيغۇرلارنىڭ
توقۇمىچىلىقىنى ئارتۇقچىلىقىدىن

ئۆگەنگەنلىكى بۇنىڭغا مىسال بولىدۇ. يېقىنقى يىللاردا، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن 6 - ئەسىردە ئىچكى ئۆلكىلەردە توقۇلغان يىپەك توقۇلمىلار قېزىۋېلىندى. بۇنداق يىپەك توقۇلمىلاردىكى "نىسبەتەن كۆزگە كۆرۈنەرلىك تەرەققىيات شۇ بولغانكى، شۇ چاغلاردا تۈز يوللۇق كىمخاپلاردىن تاشقىرى يەنە قىيپاش گۈللۈك ئارقىغىدىن گۈل چىقىرىلغان كىمخاپلارمۇ مەيدانغا كەلگەن، ئارقاقتىن بۇ خىل گۈل چىقىرىش ئۇسۇلىنى خەن سۇلالىسى ۋاقتىدىلا (مىلادىدىن بىرنەچچە ئەسىر بۇرۇن شىنجاڭدىكى قېرىنداش مىللەتلەر يۇڭ توقۇمىچىلىق ھۈنەرىدە قوللانغان. ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك رايونلىرى يىپەك توقۇمىچىلىقتا قوللانغان بۇ خىل توقۇش ئۇسۇلىنى (كىمخاپلارنىڭ ئارقىغىدىن گۈل چىقىرىش ئۇسۇلىنى - ئا) شىنجاڭدىن ئۆگەنگەن بولسا كېرەك." [14] مانا شۇ پاكىت قەدىمكى چاغلاردا ئۇيغۇرلارنىڭ يىپەك توقۇمىچىلىقى ياكى يۇڭ توقۇمىچىلىقىدا بولسۇن يۇقىرى سەۋىيىگە

كۆتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇنىڭدىن تاشقىرى ، مىلادىنىڭ 440 –
يىللىرى ، شەرق مەلىكىسى پىلە قۇرۇتىنىڭ
ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كەلگەن ، ئۇنىڭدىن
بۇرۇن شىنجاڭ رايونىدا "يىپەك يوق ئىدى
"دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىدىغان مۇنداق بىر
پاكىتىمۇ بار : يېقىنقى يىللاردا تۇرپان رايونىدا
ئېلىپ بېرىلغان ئارخىئولوگىك قېزىشلەر
ئارقىلىق "قېزىۋېلىنغان قول يازمىلار
ئىچىدە.... مىلادىنىڭ 418 – يىلىدا پىلە
قۇرۇتىنى ۋە ئۆزىمە دەرىخىنى ئىجارىگە ئېلىش
توغرىسىدا يېزىلغان ھۆججەت ئۇچرىدى."
(يىلدىكارلىق 40 – بەت). مانا بۇ پاكىت ، يىپەك
مەلىكىسى ("شەرق مەلىكىسى" مىلادىنىڭ
440 – يىللىرى پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى
خوتەنگە ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنى رەت
قىلىدۇ. قەدىمكى چاغدا خوتەندىلا ئەمەس ، ھەتتا
تۇرپان رايونىمۇ يىپەكچىلىك تەرەققىي
قىلغانىدى.

يۇقىرىدىكى پاكىتلاردىن چىقىرىلغان ئەڭ

ئاساسلىق ۋە مۇھىم خۇلاسە ئاتالمىش "يىپەك مەلىكىسى" رىۋايىتىدىكى مىلادىنىڭ 440 – يىلى جۇڭگودىن خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان مەلىكىنىڭ پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كېلىشىدىن بۇرۇن خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىق سانائىتى يوق ئىدى دېگەن ياتلىغان رىۋايەتنىڭ ئۈزۈل – كېسىل رەت قىلىنىشى، خالاس.

شۇنىمۇ ئېيتىش كېرەككى، قەدىمكى چاغلاردا جۇڭگودىن باشقا دۆلەتلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىرىغا ياتلىق بولغان مەلىكىلەرنىڭ ئىسمىلىرى جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىغا، ئۇيسۇن خانلىرىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىلىرىنىڭ ئىسمىلىرى جۇڭگو تارىخى يىلنامىلىرىغا يېزىلغان. ئەپسۇسكى مىلادىنىڭ 5 – ئەسىرىدە خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان مەلىكىنىڭ ئىسمى جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىدا ئۇچرىمايدۇ.

تارىخىي پاكىتلارنىڭ راستلىقىغا ھۆرمەت قىلىنىدىغان بولسا، تارىخىي پاكىتلار بويىچە

ئىسپاتلانمىغان رىۋايەتنىڭ يىلغانلىقى
ئېتىراپ قىلىنسا ، خوتەنگە پىلە قۇرۇتىنىڭ
ئۇرۇقىنى ، خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو
مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنىڭ
تامامەن يىلغانلىقىنى ئېتىراپ قىلماسلىققا
ھېچقانداق بانا – سەۋەب يوق. ھونلارنىڭ ئاسىيا
بىلەن ياۋرۇپا بارىدىغان خەلقئارا قاتناش يولىغا
ھۆكۈمرانلىق قىلىشى ، جۇڭگو بىلەن غەرب
ئەللىرى ئارىسىدىكى تۈرلۈك
مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ
بېرىلىشىغا توسقۇن بولغان. شۇنىڭ ئۈچۈن
شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى خەلقئارا قاتناش
يولى جۇڭگوغا نىسبەتەن گاھ تاقىلىپ ، گاھ
ئېچىلىپ تۇراتتى.

مىلادىنىڭ 87 – يىلى ۋە مىلادىنىڭ 101 –
يىلى ، ئىران ئەلچىلىرى جۇڭگوغا كەلگەن بولسا ،
مىلادىنىڭ 97 – يىلى جۇڭگو ئەلچىسى گەن
يىڭ (بۇنى بەنچاۋ دەۋەتكەن) ئىرانغا بارغان. جۇڭگو
بىلەن ئىران ئارىسىدا سودا مۇئامىلىسى
توغرىسىدا بېتىم تۈزۈلگەن. تارىخى مەلۇماتلارغا

ئاساسلانغاندا مىلادىنىڭ 120 - يىلى رومالىق
بىر سېھرىگەر دېڭىز يولى بىلەن ھىندىچىنىغا
كېلىپ ، بېرما ئارقىلىق جۇڭگوغا كەلگەن.
مىلادىنىڭ 1660 - يىلى روما ئېمپىراتورى
ماركۇس ئاۋرىل (مىلادىنىڭ 161 - يىلىدىن
166 - يىلىغىچە ئېمپىراتۇر بولغان) دېڭىز يولى
ئارقىلىق جۇڭگوغا ئەلچى ئەۋەتكەن. روما ئەلچىسى
دېڭىزدىن ھىندىچىنىغا چىقىپ ۋىيېتنام
ئارقىلىق جۇڭگوغا كەلگەن. ئەلچى جۇڭگو
پادىشاھى خەن خۇئاندى (مىلادىنىڭ 147 -
يىلىدىن 167 - يىلىغىچە پادىشاھ بولغان) غا
پىل چىشى ، كەركە مۈڭگۈزى ، ياقۇت قاتارلىق
سوۋغاتلارنى ئېلىپ كەلگەن. يۇقىرىدىكى
تارىخى پاكىتلارغا ئاساسلانغاندا ئىراننىڭ
جۇڭگو بىلەن ئورناتقان دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى
رومانلىقلارنىڭ سىرىسلەر ئېلى (يىپەك ئېلى)
دەپ ئاتىغان ئۇيغۇرلار بىلەن ئورناتقان يىپەك
سودىسى مۇناسىۋىتى (بۇنداق مۇناسىۋەت
مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن باشلانغان) دىن ئاز
دېگەندە ئۈچ ئەسىر (مىلادىدىن 105 يىل بۇرۇن)
كېيىن باشلانغان. رومالىقلارنىڭ جۇڭگو بىلەن

ئورناتقان دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى (ئەگەر شۇنداق مۇناسىۋەت مىلادىنىڭ 166 - يىلىدىن باشلانغان بولسا) رومالىقلارنىڭ سىرىسلەر ئېلى بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى مۇناسىۋىتىدىن تەخمىنەن 600 يىل كېيىن باشلانغان.

پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ ياۋرۇپاغا تارقىلىشى [تەھرىر]

قەدىمكى رىم ئېمپىرىيىسى دەۋرىدە (مىلادىدىن بۇرۇن ۋە كېيىن) يىپەكتىن توقۇلغان كىمخاپ، شايى تاۋار، دۇردۇنلارنىڭ ياۋرۇپاغا (ئاساسەن روماغا) تارىم ئويمانلىقىدىكى يىپەك ئېلى (سىرىسلەر ئىلى)دىن بارغانلىقى، ئاتالمىش "يىپەك مەلىكىسى" رىۋايىتىنىڭ يالغانلىقى توغرىسىدا سۆزلەپ ئۆتتۇم. تۈرك خاقانلىقى دەۋرىدە ئىچكى ۋە تاشقى (خەلقئارا) سودا ئىشلىرى ئەھۋالىنىڭ ئاساسى مەشغۇلاتلىرىدىن بىرى ئىدى. بولۇپمۇ بۇ دەۋردە خەلقئارا سودا ناھايىتى كەڭ مىقياسىدا قانات يايدىغان ئىدى. مىلادىنىڭ 624 - يىلى تۇرپان

خانلىقى (مىلادىنىڭ 460 - يىلىدىن 640 -

يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) نىڭ خانى كۈي
ۋىنتاي غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ خاقانى تۇن
ياىغۇ خاقانىنىڭ رۇقسىتىنى ئېلىپ جۇڭگودىن
تاڭ سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى لى يەن

(مىلادىنىڭ 618 - يىلىدىن 627 -

يىلىغىچە پادىشاھ بولغان) گە ئەۋەتكەن سوۋغا -
سالاملىرى ئىچىدە شەرقىي رومادىن

كەلتۈرۈلگەن كۈچۈكلەر، قارا تۈلكە موينىسى قاتارلىق
نەرسىلەر بار ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا تۈركلەر روما
بىلەن قىلغان سودىلىرىدا رومانىڭ

نەسىللىك ئىتلىرىنىمۇ ئېلىپ كەلگەن. تۈرك
خاقانلىرى دەۋرىدىمۇ، بۇرۇنقى چاغلارغا

ئوخشاشلا ئاسىيادىن ياۋرۇپاغا ئېلىپ
بېرىلىدىغان سودا ماللىرىدىن يىپەك رەختلەر
، دورا - دەرملەر، زىبۇ - زىننەت بۇيۇملىرى ،
تېردىن ئىشلەنگەن ماللار ئاساسى سالماقنى
ئىگىلەيتتى.

تۈركلەر ياىغۇزلا ياۋرۇپا بىلەن سودا قىلىپ
قالماستىن ، جۇڭگو بىلەنمۇ ناھايىتى كەڭ ھالدا

سودا ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغان. تۈرك خانلىقى تەركىبىدىكى ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ مۇھىم خانلىقلىرىدىن سەمەرقەنت خانلىقى، بۇخارا خانلىقى قاتارلىق خانلىقلار مىلادىنىڭ 627 – يىلىدىن 647 – يىلىغىچە بولغان 20 يىل ئىچىدە جۇڭگوغا توققۇز قېتىم سودا ئەلچىلىرى ئەۋەتكەن. تۈرك خاقانلىقى تەركىبىگە كىرگەن خانلىقلار يېرىم مۇستەقىل ھالدا بولۇپ بەزى خەلقئارا مۇناسىۋەتلەردىكى چوڭ ئىشلارنى قىلىشتا تۈرك خاقانىنىڭ رۇخسىتىنى ئالاتتى.

يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، تۈركلەر بىلەن ئىران ساسانىلار سۇلالىسى ئارىسىدا بىرنەچچە قېتىم ئۇرۇشنىڭ يۈز بېرىشى خەلقئارا سودا يولىغا بولغان ھۆكۈمرانلىقنى تالىشىش ۋە خەلقئارا يىپەك سودىسىدىن كېلىدىغان پايدىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بولغان بۇ كۆرەشتە شەرقىي روما بىلەن ئىتتىپاقداشلىق مۇناسىۋىتىنى ئورناتقان تۈركلەر ئۈستۈن چىققان.

ھەريىلى دېگۈدەك نەچچە ئون مىليونلىغان رىم تىللاسىغا سىرىسلەر ئېلىدىن يىپەك ماللارنى

سىپىپ ئېلىشقا خېلىدىن بېرى چىدىمىغان
رىم ھۆكۈمرانلىرى (ئېمپىراتورلىرى) پىلىدىن
يىپەك چىقىرىپ ئۆزلىرىنىڭ ئېھتىياجىغا
لازىم بولىدىغان كىمخاپ ، شايى ، تاۋار ، دوردۇن
قاتارلىق يىپەك ماللارنى ئۆزلىرى
ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن باش قاتۇرۇشقان ئىدى.

ئۇلارنىڭ بۇ ئارزۇ – ئۈمىدلىرى تۈرك خانلىقى
دەۋرىدە ئەمەلگە ئاشتى. بۇ توغرىدا يۇنان
ئالىملىرى مۇنداق مەلۇمات بېرىدۇ : 6 –
ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى
زوناراس ( ) "تارىخنامە" ناملىق ئەسىرىدە مۇنداق
دەپ يازغان ئىدى : "بۇرۇن رومانلىقلار يىپەك
ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى بىلمەيتتى.
يىپەكنى پىلە قۇرۇتىنىڭ قۇسىدىغانلىقىنى
بىلمەيتتى."

6 – ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى
تىئوخانىۇس ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىقنىڭ
پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنى قاچان ، نەدىن ، قانداق ھىلە
بىلەن ئوغۇرلۇقچە شەرقىي روما
ئېمپىرىيىسىنىڭ (مىلادىنىڭ 395 –

يىلىدىن 1451 – يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن)
 ئېمپىراتورى ئۇلۇغ پوستىئانىڭ ۋاقتىدا
 (مىلادىنىڭ 527 – يىلىدىن 565 –
 يىلىغىچە ئېمپىراتور بولغان) شەرقىي روماغا
 ئېلىپ بارغانلىقى ۋە شۇنىڭدىن كېيىن شەرقىي
 رومالىقلار پىلە قۇرۇتىنى بېقىپ ، يىپەك
 ماللارنى ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا قويغانلىقى
 توغرىسىدا مەلۇمات بېرىدۇ. تىئوفانىس مۇنداق
 دەپ يازىدۇ: "ئېمپىراتور پوستىئانىڭ ۋاقتىدا
 ئىرانلىق مەلۇم بىر ئادەم شەرقىي روماغا پىلە
 بېقىپ يىپەك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى
 ئۆگەتكەن. ئۇنىڭدىن بۇرۇن شەرقىي رومالىقلار
 پىلە بېقىشنى بىلمەيتتى. ھىلىقى ئىسمى
 نامەلۇم ئىرانلىق سىرىسلەر ئېلىدە (يىپەك
 ئېلىدە) ئۇزۇن تۇرغان. ئۇ سىرىسلەر ئېلىدىن
 قايتىپ كېتىدىغان چاغدا پىلە قۇرۇتىنىڭ
 ئۇرۇقىنى يول ماڭغاندا ئىچى كاۋاك
 ھاسىسىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇن جايلاشتۇرغان.
 ئاندىن كېيىن پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى
 ئاشۇنداق ئۇستىلىق بىلەن شەرقىي روماغا
 ئېلىپ كەلگەن. بۇ ئىرانلىق باھار كېلىش بىلەنلا

پىلە قۇرۇتتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئۈژمە
يوپۇرمىغىنىڭ ئۈستىگە قويغان ، بىرنەچچە
كۈندىن كېيىن پىلە قۇرۇتى يوپۇرماقنى يەپ چوڭ
بولۇپ ، بىر جۈپ قانات چىقارغان ، ئۇچىدىغان
بولغان ، رومالىقلار پىلە بېقىپ ، يىپەك
چىقىرىشنى ئۈگەنگەندىن كېيىن پوستىئان
تۈركلەرگە (كونىستانىنپۇلغا – ئىستانبۇلغا كەلگەن
تۈرك ئەلچىلىرىگە ئاپتور) رومالىقلارنىڭ پىلە
بېقىپ يىپەك چىقىرىش ئۇسۇلىنى
كۆرسەتكەندە تۈركلەر ھاڭ – تاڭ قېلىپ چۇچۇپ
كەتكەن ."

تۈركلەر بىلەن شەرقىي روما ئارىسىدىن سودىدا
تۈركلەر ئارقىلىق شەرقىي روماغا ئېلىپ
بېرىلىدىغان ماللارنىڭ ئىچىدە ئاساسى
سالماقنى يىپەك توقۇلمىلىرى
ئىگەللەيدىغانلىقى ، خوتەننى ئاساس قىلغان
ئۇيغۇر يىپەكچىلىكىنىڭ ئەڭ قەدىمكى
چاغلاردىن تارتىپ دۇنياغا مەشھۇرلىقى ، پىلە
قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ "يىپەك مەلىكىسى"
توغرىسىدىكى رىۋايەت بويىچە مىلادىنىڭ

440 – يىلى جۇڭگودىن خوتەنگە
كەلتۈرۈلگەنلىكىنىڭ يالغانلىقى، پىلە قۇرۇتى
ئۇرۇقىنىڭ سىرىسلەر ئېلى (ئاساسەن خوتەن)
دىن شەرقىي روماغا ئىسمى نامەلۇم بىر
ئىرانلىق راھىپ تەرىپىدىن مىلادىنىڭ 550
– يىللىرى ئوغۇرلۇقچە ئېلىپ بېرىلغانلىقى
توغرىسىدىكى پاكىتلارنى يۇقىرىدا بىر –
بىرلەپ سۆزلەپ ئۆتتۈم. مېنىڭچە شۇ پاكىتلار
يىتەرلىك بولسا كېرەك.

ئاخىرقى سۆز قەدىمكى چاغدىكى ئاسىيادىن
ياۋرۇپاغا بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى يالغۇزلا
ئاسىيادىكى خەلقلەر بىلەن ياۋرۇپادىكى
خەلقلەر ئارىسىدا ئىقتىسادى جەھەتتە
قىممەتلىك تاۋارلارنى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇش رولىنى
ئويناپلا قالماستىن، بەلكى مەدەنىيەت جەھەتتە
ئاسىيادىكى خەلقلەر بىلەن ياۋرۇپادىكى
خەلقلەرنىڭ ئۆزئارا بىر – بىرىنىڭ
ئارتۇقچىلىقىنى ئۆگىتىپ شانلىق مەدەنىيەت
ييارىتىشىمۇ ناھايىتى كۈچلۈك تۈرتكىلىك
روللارنى ئوينىغان. خەلقئارا سودا يولىدا سودا

كارۋانلىرى ، ئەلچىلەر ، سەيياھلار غەربتىن شەرققە ،
 شەرقتىن غەربكە موكىدەك ئۆتۈشۈپ تۇراتتى .
 بەزىدە بولسا تاجاۋۇزچىلىق مەقسىتى بىلەن
 سەپەرۋەر قىلىنغان تۈمەنلىگەن قوشۇنلارمۇ سودا
 ئەلچىسى ياكى ئاددى سودىگەر قىياپىتىگە
 كىرىۋالغان جاسۇسلارمۇ قاتناپ تۇراتتى . غەرب
 بىلەن شەرق ئوتتۇرا ئاسىيا ئارقىلىق توۋار
 ئالماشتۇرۇش ئىشلىرىنى يۈرگۈزگەندىن
 تاشقىرى ، مەخپىي ئاخبارات يىغىش
 ئىشلىرىنى قىلاتتى . باشتا ئېيتىپ
 ئۆتكۈنىمىزدەك مىلادىنىڭ 550 – يىللىرى
 ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىقنىڭ ئۇيغۇرلار
 يۇرتىدىن پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئوغرىلاپ
 مەخپىي ھالدا شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بېرىپ
 يىپەك ئىشلەپچىقىرىشىدا ھۆكۈم سۈرگەن
 نەچچە مىڭ يىللىق سىرنىڭ ئىشىكىنى
 ئېچىپ تاشلىغان . شۇ ئىرانلىق پىلە
 قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ
 بېرىشتىن بۇرۇن شەرقىي روما ئېمپىراتورى ئۇلۇغ
 پوستىئان (مىلادىنىڭ 527 – يىلىدىن 565 –
 يىلىغىچە ئېمپىراتور بولغان) بىلەن شۇ مەسىلە

توغرىسىدا سۆزلەشكەن. پوستىئان ئەگەر
ئىرانلىق راھىپ پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى
سىرىسلەر ئېلىدىن توغرىلاپ ئېلىپ
كېلىدىغان بولسا ئۇنىڭغا ناھايىتى قىممەت
باھالىق ئىنئام (مۇكاپات) بېرىدىغان بولغان.

ئېھتىمال ئىرانلىق راھىپ خىرىستىئان
مۇرىدى بولغانلىقى ، پوستىئاندىن ئالىدىغان
قىممەت باھالىق ئىنئامغا قىزىققانلىقى ئۈچۈن
، سىرىسلەر ئېلىدىن پىلە قۇرۇتىنىڭ
ئۇرۇقىنى توغرىلاپ شەرقىي رومغا يەتكۈزۈپ
بەرگەن. مانا مۇشۇ ۋەقەدىن تەخمىنەن 140 يىل
بۇرۇن (مىلادىنىڭ 424 - يىلى) غەربنىڭ
سۈزۈك ، رەڭلىك شىشە ياساشتىكى مەخپىي
سىرىنى ئاق ھون سودىگەرلىرى (ئۇلۇغ
ياۋچىلار) جۇڭگوغا بىلدۈرۈپ قويغان ، ئۇنىڭدىن
بۇرۇن خەنزۇلار رەڭلىك شىشە ياساشنى
بىلمەيتتى. ئۇلار رەڭلىك شىشەنى ناھايىتى
يۇقىرى باھادا غەربتىن (سۈرىيىدىن) سېتىپ
ئېلىشقا مەجبۇر ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن خەنزۇلار
ئۇزۇندىن بېرى رەڭلىك شىشە ياساشنىڭ

سىرىنى غەربتىن بىلىپ ئېلىشقا ئۇرۇنۇپ
كەلگەنىدى. بۇنداق ئۇرۇش مىلادىنىڭ 424 –
يىلى يياۋچىلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئەمەلگە
ئاشتى.

بۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك تارىخى پاكىتلار
مۇنداق: "شىمالى سۇلالىلەر تارىخى"دىكى
خاتىرىگە ئاساسلانغاندا شىمالى ۋېي خانلىقى
(مىلادىنىڭ 386 – يىلىدىن 534 –
يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) نىڭ خانى
تۇباتۇنىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 424 –
يىلىدىن 452 – يىلىغىچە خان بولغان)
مىلادىنىڭ 424 – يىلى ئۇنىڭ پايىتەختىگە
كەلگەن ئاق ھون سودىگەرلىرى (ئۇلۇغ يياۋچىلار)
تاغدىن دورا ئېلىپ كېلىپ ئۇنى ئېرىتىپ
رەڭلىك شىشە ياسىغان. بۇ كىشىلەر غەربنىڭ
رەڭلىك شىشەلىرىدىنمۇ پىراقىراق، چىرايلىق
چىققان. بۇنداق رەڭلىك شىشەنى كۆرگەنلەر
ھەيران قېلىشىپ ئىلاھى شىشەلەر
دەپ يىشكەن. ئاق ھون سودىگەرلىرى رەڭلىك
شىشە ياساشنى خەنزۇلارغا ئۆگەتكەن. شۇنىڭدىن

باشلاپ سۈرىيە ، يۇنانلىقلارنىڭ رەڭلىك
شىشىنى مونوپولىيە قىلىۋېلىش ھوقۇقى
پاچاقلىنىپ كەتكەن. قەدىمكى تارىخىي
پاكىتلار بويىچە ھۆكۈم قىلغاندا بىرەر مىللەت
پاكى خەلقنىڭ ئىجاد قىلغان بىرخىل
تېخنىكىسى غەرب ئەللىرىدە پۈتۈنلەي قەتئى
مەخپىي ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا تۇباتاۋ شىمالى
ۋېي خاندانلىقىنىڭ پايتەختى داتۇڭغا كەلگەن
سودىگەرلەرنىڭ رەڭلىك شىشە ياساش
تېخنىكىسىنى بىلىدىغانلىقىنى بىلىپ
قالغان بولسا كېرەك. ئەگەر ئەھۋال بىزنىڭ
قىياسىمىزدىكىدەك بولىدىغان بولسا ، ئۇ
چاغدا تۇباتاۋ ئاق ھون سودىگەرلىرىگە نىسبەتەن
بېسىم كۈچ ئىشلىتىپ ئۇلارنى رەڭلىك شىشە
ياساش تېخنىكىسىنى ئۆگىتىشكە مەجبۇرلىغان
پاكى ناھايىتى يۇقىرى باھالىق بەدەل بېرىشكە
ۋەدە قىلىپ ئالىدىغان بولۇشى مۇمكىن.
يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىرانلىق راھىپ
بىلەن ئاق ھون (مىلادىنىڭ 420 – يىلىدىن
565 – يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) سودىگەرلىرى

ماددى مەدەنىيەت ئىچىدە ناھايىتى ئېسىل
 قىممەتلىك بولغان يىپەك بىلەن رەڭلىك
 شىشىنى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ سىرلىرىنى
 بىلمەيدىغانلارغا مەلۇم قىلىپ قويغان
 مەدەنىيەت ئوغرىلىرى ، جاسۇسلىرى بولسىمۇ ،
 مەلۇم نۇقتىدىن قارىغاندا ئۇلار شەرقىي روما
 بىلەن جۇڭگونىڭ ماددى مەدەنىيىتىنى
 يۈكسەلدۈرۈشتە ناھايىتى چوڭ رول ئوينىغان .
 خەنزۇلار ئۇيغۇرلاردىن ۋە ئۇيغۇرلار ئارقىلىق
 ماددى ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتكە دائىر نۇرغۇن
 ئېسىل قىممەتلىك بايلىقلارغا ئىگە بولغان .
 جاڭ چيەن مىلادىدىن 115 يىل بۇرۇن ئوتتۇرا
 ئاسىياغا ئىككىنچى قېتىم كېلىپ كەتكەندىن
 كېيىن ، ئۇ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن ئۈزۈم ۋە بىدە
 ئېلىپ كەتكەن . ئۈزۈم بىلەن بىدە پىادىشاھ
 خەنئۇدىنىڭ ناھايىتى قەدىرلەپ ، ئېتىبار
 بېرىشكە ئېرىشكەن . پىادىشاھ ئوردىسىنىڭ
 ئەتراپىدا ئۈزۈملۈك باغلار ، بىدىلىكلەر پەيدا
 بولغان . بولۇپمۇ بىدە ئاتىنىڭ ئاساسلىق يەم –
 خەشەكلىرىدىن بىرى بولۇپ ، ئات بېقىشقا

ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇراتتى. شۇ چاغلاردا
 خەنۇۋدى ھونلار بىلەن بولىدىغان ئۇرۇشلاردا
 ئاتلىق قوشۇننىڭ ناھايىتى مۇھىملىقىنى
 چوڭقۇر ھېس قىلغان. ئۇ جەڭ ئاتلىرىنى كۆپلەپ
 ئۆستۈرۈشكە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان ئىدى. جاڭ
 چيەن ئوتتۇرا ئاسىيادىن قايتىشىدا ئۈزۈم بىلەن
 بىدىدىن باشقا يەنە زىغىر، قارامۇچ، پىياز،
 تۇرۇپ، قوغۇن، تاۋۇز، كاۋا قاتارلىقلارنىڭ
 ئۇرۇقىنىمۇ ئېلىپ كەتكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ
 ئاشۇ نەرسىلەر جۇڭگودا تېرىلىشقا باشلىغان. دەل
 شۇ چاغدا يىڭاق بىلەن ئانار كۆچىتىمۇ ئۇيغۇرلار
 يۇرتىدىن ئىچكىرىگە كەلتۈرۈلگەن. خەنزۇلار
 مىلادىنىڭ 5 – ئەسىرىگىچە پىاختىدىن رەخ
 ئىشلەپچىقىرىشنى بىلمەيتتى. پەقەت 5 –
 ئەسىردىلا كېۋەز ئۇرۇقى (چىگىت) تۇرپاندىن
 ئىچكىرىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنلا پىاختا
 رەخت ئىشلەپچىقىرىش باشلانغان.
 ئۇنىڭغىچە خەنزۇلار پىاختا رەختلەرنى ئوتتۇرا
 ئاسىيادىن ۋە باشقا مەملىكەتلەردىن ئېلىپ
 كېلەتتى. قەدىمكى چاغلاردا قۇنقاۋ، پىپا، بالابار
 قاتارلىق مۇزىكا ئەسۋابلىرى ئىراندىن جۇڭگوغا

كىرگەن بولسا ، داپ ، نەي ، سۇنای قاتارلىق مۇزىكا
 ئەسۋابلىرى ، ئوتتۇرا ئاسىيادىن (ئۇيغۇرلاردىن)
 كىرگەن. بولۇپمۇ سۈي سۇلالىسى (581 – 618) ،
 تاڭ سۇلالىسى (618 – 907) دەۋرىدە ئۇيغۇرلار
 جۇڭگو مۇزىكا سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتىغا
 ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان. مىلادىنىڭ 579 –
 يىلى كۆك تۈرك خانلىقىنىڭ بىكە (مەلىكە)
 لىرىدىن ئاسىنا بىكە ، شىمالى جۇ سۇلالىسى
 (557 – 581) نىڭ خانى جۇشۇەندىغا ياتلىق
 قىلىنغاندا ، تۈرك خاقانلىقىنىڭ پائىتەختى ئۇتۇ
 كۈندىن چاڭئەنگە (شىئەنگە) ئاسىنا بىكە بىلەن
 بىللە سۇجاۋا ئاتلىق مەشھۇر مۇزىكا ئۇستازىمۇ
 كەلگەن. ئۇ كۇچارلىق بولۇپ ، سۈي سۇلالىسى
 ۋاقتىدا (581 – 618) چاڭئەندە ئۇزۇن مۇددەت
 تۇرغان. سۇجاۋا شۇ مەزگىلدە ، جۇڭگو مۇزىكا
 سەنئىتىنىڭ بەكمۇ تۆۋەن ، نامراتلىقىنى نەزەردە
 تۇتۇپ جۇڭگو مۇزىكىچىلىقىنىڭ مەزمۇنىنى
 بېيىتىش ، ئۇنىڭ سەنئىتىنى ناھايىتى يۇقىرى
 كۆتۈرۈش ئۈچۈن مۇكەممەل بولغان توققۇز يۈرۈش
 مۇزىكا سېستىمىسىنى بەرپا قىلغان. ئۇلار
 تۆۋەندىكىچە :

كۇچار مۇزىكىسى

قەشقەر مۇزىكىسى ،

بۇخارا مۇزىكىسى

سەمەرقەنت مۇزىكىسى

غەربىي لياۋ مۇزىكىسى

ھىندى مۇزىكىسى ،

كۈرىيە مۇزىكىسى ،

چىڭ مۇزىكىسى ،

لى خۇا مۇزىكىسى.

بۇنىڭ ئىچىدە چىڭ مۇزىكىسى بىلەن لى

خۇا مۇزىكىسى جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى

مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭدىن باشقا يەتتە خىل

مۇزىكىنىڭ ئىچىدىن ھىندى مۇزىكىسى

بىلەن كۈرىيە مۇزىكىسىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ،

قالغان بەش خىل مۇزىكا كۇچار مۇزىكىسىنى

ئاساس قىلغان ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى.

سۇجاۋا پىيا چىلىشقا ناھايىتى ئۇستا بولۇپ ، شۇ

چاغدا جۇڭگودىن ئۇنىڭغا تەڭ كەلگەندەك بىرەر مۇزىكانت چىققان ئەمەس. شۇڭا ئۇ مۇزىكا ئۇستازى دېگەن ھۆرمەتلىك نامغا ئىگە بولغان.

جۇڭگو تاڭ سۇلالىسى دەۋرىگە كەلگەندە (618 – 907) سۇجاۋا يىارىتىپ بەرگەن توققۇز يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسى ئاساسىدا 640 – يىلى 10 يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسىنى بەرپا قىلدى.

بۇلار تۆۋەندىكىچە : 1. كۇچار مۇزىكىسى ، 2. قەشقەر مۇزىكىسى ، 3. تۇرپان مۇزىكىسى ، 4. غەربىي لياۋ مۇزىكىسى ، 5. بۇخارا مۇزىكىسى ، 6. سەمەرقەنت مۇزىكىسى ، 7. كامبۇدزا مۇزىكىسى ، 8. كۈرىيە مۇزىكىسى ، 9. يەن مۇزىكىسى ، 10. چىڭ شاڭ مۇزىكىسى. مانا شۇ ئون يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسى ئىچىدە ئالتە خىل مۇزىكا (بۇنىڭغا تۇرپان مۇزىكىسى قوشۇلغان) كۇچار مۇزىكىسىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى غەربىي لياۋ مۇزىكىسىمۇ مەلۇم دەرىجىدە خەنزۇ مۇزىكىسىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان ھون مۇزىكىسى بولۇپ ، قەدىمكى ئۇيغۇر

مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى كۇچار
 ئۇسۇلىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر ئۇسۇل
 سەنئىتىمۇ، ئۇيغۇر مىللى ھەيكەلتاراشلىقى
 بىلەن رەسسامچىلىقنىڭ ئەنئەنىۋى
 ئالاھىدىلىكلىرىنى ئاساس قىلغان بۇددا
 سەنئىتىمۇ (ئاساسەن ھەيكەلتاراشلىق ۋە
 رەسساملىق) خەنزۇلارنىڭ ھەيكەلتاراشلىق ۋە
 رەسساملىق سەنئىتىگىمۇ كۈچلۈك تەسىر
 قىلغان. بۇنىڭغا دۇڭخۇاڭ مىڭ ئۆيىدىكى
 ھەيكەللەر، تام سىزما رەسىملىرى ئىسپات
 بولىدۇ. شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، 7 –
 ئەسىرنىڭ باشلىرىدا خوتەنلىك ئۇيغۇر
 رەسسامى يۇچىزىڭ تاڭ سۇلالىسى پادىشاھى
 لى شىمىننىڭ (627 – 649) تەكلىۋىگە بىناەن
 شىئەنگە كېلىپ ساكىيامۇننىڭ تىپىك
 سۈرئىتىنى سىزىپ بەرگەن. جۇڭگو
 رەسساملىرى بۇددا رەسسامچىلىقىدىكى
 رەسىم سىزىش سەنئىتىنى ۋە غەرب
 ئەللىرىدىكى كىشىلەرنىڭ رەسىمىنى
 سىزىش سەنئىتىنى ئۇنىڭدىن ئۆگەنگەن.

چۈنكى يۇچى يىزىڭ رەسسامچىلىقتا (غەرب
 ئۇسلۇبىدىكى رەسسامچىلىقتا) تەڭدىشى يوق
 رەسسام ئىدى. جۇڭگونىڭ قەدىمكى چاغدىكى
 مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ (پەلسەپە بىلەن
 ئەدەبىياتنىڭ) بېيىشى ۋە يۈكسۈلۈشىنى
 ئۇيغۇرلارنىڭ قوشقان ئۆچمەس تۆھپىسىدىن
 ئاجرىتىپ قاراش تولىمۇ بىمەنىلىك بولىدۇ.
 بۇددا دىنى ئەڭ دەسلەپ جۇڭگوغا تارقىلىشتىن
 بۇرۇن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا يىلتىز تارتقان ئىدى.
 ئۇيغۇرلار ئىچىدىن چىققان مەشھۇر بۇددىست ،
 راھىبلار 3 – ئەسىردىن باشلاپ بۇددا دىنىنى
 جۇڭگوغا تونۇشتۇرۇشقا كىرىشكەن. بۇنىڭغا
 كۇچارلىق ئۇلۇغ بۇددىست پەيلاسۇپ ۋە مەشھۇر
 تەرجىمان ، شائىر كوماراجىۋانى مىسال كەلتۈرۈش
 يېتەرلىك. كوماراجىۋا (مىلادىنىڭ 344 – يىلى
 تۇغۇلۇپ 431 – يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) كىچىك
 ۋاقتىدا دادىسىغا ئەگىشىپ ھىندىستانغا
 بارغان. ئۇ ھىندىستاندا كۆپ يىللار تۇرۇپ
 بۇددىزىم ئەقىدىلىرىنى تىرىشىپ
 ئۆگەنگەن. شۇ چاغلاردا بۇددىزىم تەلىماتىدا
 ماخىيانا ۋە خىنيايانا دەپ ئاتىلىدىغان چوڭ

ئىككى مەزھەپ ، ئىككى ئېقىم بار ئىدى .
 كوماراجىۋا بۇ ئىككى چوڭ مەزھەپ ئىچىدىن
 خىنيايانا مەزھىپىنى قوبۇل قىلغان . ئۇ
 ھىندىستاندىن قايتىپ كېلىۋاتقان چاغدا
 قەشقەردە شورى ئاساما ئاتلىق بۇددا راھىپىغا
 يولۇققان ۋە ئۇنىڭدىن ماخىيانا مەزھىپىنى
 ئۆگىنىپ بۇرۇن قوبۇل قىلغان خىنيايانا
 مەزھىپىدىن ۋاز كەچكەن . كوماراجىۋا
 قەشقەردىن ئۆتۈپ ئاقسۇغا كەلگەندە ئاجايىپ بىر
 راھىپقا يولۇققان ، ئۇ راھىپ ئۆزىنى دۇنيادا
 تەڭداشسىز راھىپ ھېسابلاپ ھەمىشە
 ماختىنىپ : "ئەگەر بۇددا ئەقىدىلىرى بويىچە
 بىرەر كىشى مەن بىلەن مۇنازىرىلىشىپ مېنى
 يېڭىدىغان بولسا ئۇنداق كىشىگە بېشىمنى
 كېسىپ بېرىمەن" دەيدىكەن . كوماراجىۋا شۇ
 راھىپ بىلەن مۇنازىرىلىشىپ ئۇنى يېڭىپ
 قويىدۇ . بۇ ۋەقە غەربتىكى بۇددا دۇنياسىنى
 زىلزىلىگە كەلتۈرىدۇ . كوماراجىۋانىڭ داڭقى
 غەرب ئەللىرىگە تارقىلىدۇ . بۇ ۋەقەدىن كۇچار
 خانى ناھايىتى چوڭ پەخىرلىنىش ھېس
 قىلىپ كوماراجىۋانىڭ ئالدىغا - ئاقسۇغا

كېلىپ ئۇنى ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن كۇچارغا
 ئېلىپ كېتىدۇ. كوماراجىۋانى كۇچار دۆلىتىنىڭ
 پىرى ئۇستازى دەپ جاكاللايدۇ. تارىختىن خەۋرى
 بار كىشىلەرگە مەلۇم بولغاندەك كوماراجىۋا مەلۇم
 سەۋەبلەر بىلەن مىلادىنىڭ 385 - يىلى
 ھازىرقى گەنسۇنىڭ ئوۋىيغا كەلگەن. ئۇ شۇ جايدا
 15 يىل تۇرغان. كوماراجىۋا شۇ مەزگىلدە خەنزۇ
 يېزىقىنى (تىلىنى) پۇختا، مۇكەممەل، چوڭقۇر
 ئۆگەنگەن. شۇ چاغدىكى جۇڭگو تارىخىدا "ئىككى
 چىن سۇلالىسى" بىلەن "شىمالى ۋە جەنۇبى
 سۇلالىلەر دەۋرى" دەپ ئاتالغان ناھايىتى
 قالايمىقان (ئاساسەن ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى)
 بىر دەۋر ئىدى. جۇڭگودىكى بەزى خانلىقلارنىڭ
 ئالىي ھۆكۈمرانلىرى بۇددا دىنىنىڭ نادان، ساددا
 خەلقلەرنى ئاسانلا ئالداپ كېتەلەيدىغان پىئاسسىپ
 ئىدىيىسىدىن پايدىلىنىپ خەلقنى
 بىخۇتلاشتۇرۇپ ئۆزلىرىگە قارشى چىقمايدىغان
 يۇۋاش پۇقرالارغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن ھىچنەرسىگە
 قارىماي بارلىق تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىپ
 ، بۇددا دىنىنى تەشەببۇس قىلىۋاتقان ئىدى. بۇددا
 دىنىغا كۈچلۈك تەرىپدار بولغان كېيىنكى چىن

خانلىقى (384 – 417) نىڭ خانى يىاۋشىيىن
 (مىلادىيىنىڭ 394 - يىلىدىن 415 - يىلىغىچە
 خان بولغان) مىلادىيىنىڭ 401 - يىلى
 كوماراجىۋانى تەكلىپ قىلىپ شىئەنگە ئېلىپ
 كەلگەن ۋە ئۇنى دۆلەتنىڭ پىرى ئۇستازى دەپ
 جاكاللىغان. يىاۋشىيىننىڭ يىارىتىپ بەرگەن
 كەڭ ئىمكانىيىتىدىن پايدىلانغان كوماراجىۋا
 شىئەندىكى مەشھۇر بۇددا
 ئىبادەتخانىلىرىنىڭ بىرىدە 3000 شاگىرتقا
 بۇددا ئەقىدىلىرىدىن دەرس بەرگەن.
 يىاۋشىيىن دائىم ئىبادەتخانىغا بېرىپ ئۇنىڭ
 دەرسىنى ئاڭلىغان. كېيىنكى چاغلاردا ئۇنىڭ
 شاگىرتلىرىدىن بىرقانچىسى "دانىشمەن -
 ئەۋلىيا" دېگەن نامغا ئىگە بولغان. كوماراجىۋا
 شىئەندە بۇددا ئەقىدىلىرىدىن دەرس
 ئۆتكەندىن تاشقىرى بۇددا نامىلاردىن 384
 جىلىدلىق 74 پارچە كىتابنى قەدىمكى ھىندى
 تىلىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان.
 بۇنىڭدىن باشقا بەدىئىيلىكى ناھايىتى كۈچلۈك
 بولغان بۇددا رىۋايەتلىرىدىن ناھايىتى نۇرغۇن
 ئەسەرلەرنى قەدىمكى ھىندى تىلىدىن

خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان. ئۇنىڭ قولىدىن
 چىققان تەرجىمە ئەسەرلەرنىڭ تىلى بەكمۇ راۋان
 ، مەزمۇنى چوڭقۇر بولسىمۇ ، چۈشىنىشلىك
 بولغان. كوماراجىۋانىڭ دىن ، پەلسەپە ،
 ئەدەبىيات ساھەسىدىكى پائالىيىتى جۇڭگو
 بۇددىزىم پەلسەپىسىنىڭ ۋە ئەدەبىياتىنىڭ
 تەرەققىياتىغا ناھايىتى كۈچلۈك تەسىر
 كۆرسەتكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇ ، ئۇلۇغ بۇددىست
 ، پەيلاسوپ ، داڭلىق تەرجىمان ، تالانتلىق شائىر
 دېگەن نامغا ئىگە بولغان. خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا
 ، قەدىمكى چاغدىن تارتىپ 15 – ئەسىرگىچە
 (ئۇلۇغ ساياھەتچى ماگېلان غەرب بىلەن شەرق ۋە
 شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى دېڭىز ، ئوكيان
 يولىنى ئاچقۇچى) ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا
 ئارىسىدىكى خەلقئارا قاتناش يولى (ئاتالمىش
 يىپەك يولى) يىلغۇزلا غەرب بىلەن شەرق ئەللىرى
 ئارا سودا ئارقىلىق ئىقتىساد ئالماشتۇرۇش يولى
 بولۇپلا قالماستىن ، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش
 ئارقىلىق شەرق ئەللىرى بىلەن غەرب
 ئەللىرىنىڭ قەدىمكى ئەنئەنىۋى مىللى
 مەدەنىيىتى ئاساسىدا شانلىق ، يۈكسەك

مەدەنىيەت يىتارىتىشىدا ئالتۇن كۆۋرۈكلۈك رول ئوينىغان. بولۇپمۇ بۇ ئۇلۇغ تارىخىي مۆجىزىدە ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئاساسى (ئۆگىتىش ۋە تونۇشتۇرۇش جەھەتتە) رولىنى ئوينىغان.

ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئۆز تارىخىنىڭ ئۇزاق داۋام قىلغان قەدىمكى باسقۇچلىرىدا ئىران، ئەھمانلار سۇلالىسى (مىلادىدىن 700 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 328 يىل بۇرۇنقى چاغقىچە ھۆكۈم سۈرگەن)، گىرىك باكتىرىيە پادىشاھلىقى (مىلادىدىن 250 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 150 يىل بۇرۇنقى چاغقىچە ھۆكۈم سۈرگەن)، يىاۋچىلار دۆلىتى بولغان توخارىستان (مىلادىدىن 150 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 50 يىل بۇرۇنقى چاغقىچە ھۆكۈم سۈرگەن)، كوشات ئېمپىرىيىسى (مىلادىدىن 50 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 420 – يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن)، ئاق ھون ئېمپىرىيىسى (مىلادىنىڭ 420 – يىلىدىن 565 – يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) قاتارلىق

دۆلەتلەرنىڭ قەدىمكى چاغدىكى شانلىق
مەدەنىيىتىنى يىارىتىشىدا قاتناشقان بولسا،
تۈرك خانلىقى دەۋرىدىكى (552 – 745) ناھايىتى
يۈكسەك مەدەنىيەتنى ياراتقۇچىلار قاتارىدىن
ئۈستۈن ئورۇن ئالغان ئىدى.